

Державний вищий навчальний заклад
«Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії України і методики викладання історії

ДИПЛОМНА РОБОТА

(за другим магістерським рівнем)

на тему:

«Українське капеланство: духовні витoki, генеза, сучасність»

Виконав: студент II курсу,
групи СОІ-21М
Напрямок підготовки (спеціальності)
014 Середня освіта (історія)
Ровенко Дмитро Васильович
Керівник: кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії України
і методики викладання історії
Сигидин Михайло Васильович
Рецензент: кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії України і
методики викладання історії
Єгрешій Олег Ігорович

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. Джерела та історіографія проблеми.....	8
1.1 Характеристика джерельної бази дослідження.....	8
1.2 Аналіз історіографії проблеми.....	17
Розділ 2. Історичні витоки та генеза українського військового душпастирства.....	28
2.1 Українське духовенство в княжі та козацькі часи.....	28
2.2 Генеза українського капеланства в ХІХ-ХХ ст.....	38
Розділ 3. Становлення інституту новітнього українського капеланства в умовах російсько-української війни початку ХХІ ст. (2014-2021 рр.).....	49
3.1 Нормативно-правова основа відродження військового душпастирства в незалежній Україні (1991-2021 рр.).....	49
3.2 Конфесійна складова сучасного українського капеланства (2014-2021 рр.).....	59
Розділ 4. Психолого-педагогічна підготовка духовенства до капеланської служби в умовах російської збройної агресії.....	69
Висновки.....	79
Список використаних джерел.....	84
Додатки.....	93

ВСТУП

Актуальність теми: Українська держава з 2014 року знаходиться в стані неоголошеної війни з Росією. Внаслідок військових дій із країною-агресором Україна втратила контроль над Автономною Республікою Крим та містом Севастополь, а також над окремими районами Донецької та Луганської областей. На Донбасі в наші дні триває військовий конфлікт де задіяно значні військові сили. З початку війни священники різних конфесій добровільно розпочали виконувати обов'язки капеланства.

Українське капеланство має давні історичні корені, які розвивались разом із українським військом. Зародження українського капеланства було покладено в княжі часи. Саме тоді вперше на українських землях в час війни до війська почали залучали похідних священників, проте мета їхньої роботи обмежувалась тільки релігійним чинником. В часи Великого Князівства Литовського та Речі Посполитої у війську українських князів, магнатів та їхніх приватних найманих арміях знаходились військові духівники. Українська еліта того часу сприяла діяльності військових душпастирів вбачаючи в цьому європейську християнську традицію та позитивний вплив священників на військо.

Ключовим в історії України є 1648 р. коли розпочалось повстання внаслідок якого постає Українська Козацька Держава Богдана Хмельницького. Розвиток українського капеланства в Гетьманщині мало характерні православні риси. Саме козацько-православні традиції лягли в основу створення посади військового духівника в Дієвій Армії УНР та Української Держави.

Для Західної України вирішальним фактором було перебування в складі Речі Посполитої та Австро-Угорської імперії Габсбургів. У 1848 році в Галичині було створено перший в новітній історії український військовий підрозділ. Оберігати духовний стан солдатів було доручено священникам УГКЦ. Протягом другої половини ХІХ ст. інститут українського капеланства в Західній Україні сформувався на базі греко-католицького духовенства, яке мало колосальний вплив та авторитет у суспільстві. Розвиток українського католицького капеланства, в ХХ ст. був блискавично швидким.

Протягом першої половини минулого століття капеланство в Західній Україні пройшло тернистий шлях: участь в Першій світовій війні, польсько-українській війні 1918-1919 рр., службі для українців у Війську Польському міжвоєнної доби, Другій світовій війні. Разом із Українською Повстанською Армією капелани УГКЦ боролись за становлення української національної держави. Зазнавши поразки пішли у глибоке підпілля.

Відродження українського інституту капеланства розпочалось на зорі незалежності. До процесу створення посади капелана в ЗСУ долучились представники Ради Церков. Проте плани започатковані в 1992 р. втілились у життя тільки в 2014 році.

Варто зазначити, що модель українського капеланства розпочала свій розвиток за системою «із низу в гору», тобо за ініціативи духовенства та військовослужбовців. Впровадження посади капелана відбувалось за пасивності української політичної влади та всупереч численним бюрократичним перешкодам. Добровольці з числа духовенства стали ядром формування нового українського капеланства, що поклало початок фактичного відродження інституту капеланства, який формально був відновлений в 1990-х рр.

На наших очах протягом 2014-2021 рр. відбулась еволюція і реформація інституту українського капеланства. На зміну старій методичній базі роботи священників прийшла нова європейська модель, яка має на меті привести військових духівників до рівня стандартів НАТО, що є невід'ємною частиною інтеграції України до Європейського союзу та Євро-Атлантичного військового блоку.

На сьогодні інститут українського капеланства є важливим фактором функціонування українського війська. Дослідження історичного шляху, еволюції, становлення та розвитку українського військового духовенства є надзвичайно актуальним, оскільки тема є малодослідженою в історичній науці. Сучасне вивчення феномену українського військового душпастирства є важливим чинником вивчення історичного, психологічного та педагогічного

фактору функціонування українського капеланства. Дослідження надає матеріал для осмислення ролі та місця інституту мілітарних духівників, його цінність для українського військового виміру та процедури реформування до міжнародних стандартів, що є одним із факторів інтеграції України до ЄС та НАТО.

Об'єктом дослідження є історичний шлях становлення та розвитку українського капеланства, його сучасний стан, процес реформування та перспективи взаємодії у міжконфесійному та міжнародному напрямку.

Предметом дослідження виступають законодавча база функціонування та діяльності інституту українського капеланства, його конфесійна складова в підрозділах, задіяних у захисті територіальної цілісності та суверенітету України в сучасній російсько-українській війні на Донбасі.

Мета дослідження полягає в тому, щоб на основі комплексного аналізу археографічних і новітніх джерел та узагальнення здобутків сучасних дослідників висвітлити та проаналізувати генезу українського капеланства, розкрити найважливіші етапи його становлення, еволюції сучасний стан в умовах незалежності, законодавчу базу формування інституту українського капеланства. Підготувати педагогічно-психологічну методологічну базу виховання семінариста з освоєння знань, умінь та навичок необхідних для майбутнього капелана.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- проаналізувати джерельну базу дослідження та систематизувати їх за категоріями;
- відкрити стан наукової розробки з тематики, виділити найбільшзначущі праці;
- розкрити витоки, становлення та еволюцію українського капеланства;
- дослідити сучасний стан капеланства, його законодавче забезпечення;
- охарактеризувати конфесійну складову духовенства під час війни на Донбасі та релігійних процесах в Українській державі;
- розробити функціональний педагогічно-психологічний метододичний

порадник для підготовки семінаристів до капеланського служіння у військових підрозділах.

Хронологічні рамки роботи охоплюють період з 1848р. по наші дні. Попри історичні екскурси в раннє середньовіччя та модерну добу з метою висвітлення витоків історичного шляху, розвитку, еволюції та взаємодії українського духовенства із військовими національними та регіональними підрозділами України.

Нижня межа 1848р. зумовлена першою відомою офіційною згадкою про юридичне оформлення посади капелана в державній та церковній документації. Верхня межа - 2014-2021 рр. – події неоголошеної російсько-української війни на сході України, яка триває до сьогодні й зумовлена відродженням та узаконенням інституту капеланства в сучасних Збройних Силах України та інших військових підрозділах.

Територіальні межі роботи включають в себе територію сучасної України, території українських історичних національних державних утворень, етнічних земель розселення українського народу та частково території перебування українських бойових підрозділів за межами України.

Методологічну основу становлять принципи наукового об'єктивізму та історизму, забезпечення яких вдалося досягнути через залучення до роботи значної кількості опублікованих джерел, аналіз і узагальнення фактичного матеріалу та надбань історіографії. Написання роботи ґрунтувалось на застосуванні проблемно-хронологічного, проблемно-історичного і загально-наукового методу. Проблематика охоплена дослідженням, тісно межує із сферою студій з історії релігій, військової справи і психології, визначила також потребу застосування історико-порівняльного й полідисциплінарного методів.

Апробація результатів дослідження здійснювалась у формі трьох виступів на щорічних звітних студентських наукових конференціях факультету історії, політології і міжнародних відносин.

Практичне значення всі аспекти роботи та вміщені матеріали можуть бути використані при підготовці узагальнюючих праць з історії України,

релігієзнавства, психології, у рамках міждержавних та міжконфесійних досліджень інституту українського капеланства.

Структура магістерської роботи зумовлена метою, завданнями і проблематикою досліджень й складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дослідження 82 сторінок , список використаних джерел становить 9 сторінок, та 86 позиції.

Розділ 1. ДЖЕРЕЛА ТА ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

1.1 Характеристика джерельної бази дослідження

Важливим та базовим елементом дослідження теми українського капеланства є матеріали інтернет-ресурсів. У зв'язку з тим, що тема пов'язана з сучасними подіями та інформація весь час оновлюється новими даними, які публікуються в українських засобах масової інформації та офіційних медіа-ресурсах українських релігійних громад, християнських сайтах, а також спеціалізованих блогах українських церков та згромаджень.

Починаючи дослідження джерельної бази серед інтернет-ресурсів надзвичайно важливо розуміти про важливість використання компонентів медіаграмотності, а саме відокремлення правдивої інформації від фейків, які часто є частиною інформаційної війни. Вона ведеться проти України країною-агресором.

За винятком перевірки на достовірність даних окремих статей чи публікацій надзвичайно важливим є використання інформації з перевірених інтернет-ресурсів. Окремим важливим етапом дослідження джерельної бази є перевірка сайтів на рівень об'єктивності розміщеної інформації.

Окрім того, щоб обмежити використання сайтів російських пропагандистських ресурсів, які упереджено висвітлюють події під час російсько-української війни, а також часто публікують провокативні матеріали націлені на дискредитацію українських силових структур. як на внутрішньому інформаційному просторі так і на міжнародному. Варто перевіряти інформацію поширену українськими ЗМІ, які часто фінансуються на пряму, або через підставних осіб російськими спеціальними службами та близькими до них українськими громадянами.

Підходячи до використання інтернет-ресурсів у вивченні джерельної бази дослідження варто використовувати сайти, які не мають негативної медіа-історії і належать до незалежних або проукраїнських інформаційних компаній. Потрібно проявляти історичний об'єктивізм, без упередження висвітлювати усю наявну інформацію.

Розкриваючи релігійне питання важливо уникнути конфесійної опосередкованості, дотримуючись нейтралітету, щоб не ображати жодну з релігійних громад України. Проявляти терпимість із дотриманням конституції у сфері релігійної свободи совісті.

Ілюструючи статтю про білоруського добровольця та капелана Алеся Черкашина варто згадати, що його на російських ЗМІ було зображено «каратилем та учасником бандформування». Проте використовуючи українські медіа-ресурси ми розуміємо, що вони одразу руйнують міф російських пропагандистів про добровольця та капелана Правого Сектора. Джерело є важливою інформацією про перебування в лавах ДУК ПС, капелана-іноземця який представляв не тільки білоруський народ чи країну Білорусь, а й білоруських католиків [3].

Говорячи про українське капеланство не можна оминати процес набуття його суспільної важливості, а саме період Революції Гідності, коли окрім загальнонаціонального пробудження відбулось фактичне державотворче перетворення українських церков. Це видно з участі монашества Михайлівського монастиря у допомозі революційним подіям у Києві 21 листопада 2013- 23 лютого 2014 рр [4].

Також важливим матеріалом є інтернет-дані про нагородження українських капеланів спеціальними церковними відзнаками [6]. Зокрема очільник УГКЦ Патріарх Святослав Шевчук, особисто нагороджує військових капеланів нагородою «Хрест військового капелана» [11].

Дана інформація свідчить не тільки про те, що керівництво УГКЦ із пошаною ставиться до своїх священників, які відбувають служіння із своєю паствою як в зоні проведення АТО-ООС так і в військових частинах, а і переходить на міжнародні стандарти, які використовують країни НАТО із використанням спеціальної нагороди притаманної тільки для військових священників.

Окремою нагородою для військових і волонтерів, а також капеланів відбувалось нагородження в УПЦ КП [47].

Важливо наголосити, що в наші дні ПЦУ в структуру якої фактично входить колишній КП, не створили окремої нагороди для священників і видають медаль одного типу для всіх хто причетний до відстоювання державницької позиції та територіальної цілісності Української держави. Можна наголосити, що діяльність даної релігійної установи не відповідає стандартам капеланського служіння країн НАТО.

До загальної тенденції нагородження військових капеланів можна віднести нагородження їх місцевою владою, що фактично означає суспільний резонанс та значущість даного питання, як на загальнодержавному, загальнонаціональному так і на місцевому рівні [44].

Із початком поглиблення співпраці України з НАТО постало питання про переоснащення та реформування Збройних Сил під стандарти Антлантичного союзу. Разом із цим постало питання про потребу навчання українського капеланства під стандарт міжнародного елітного класу [18], [25].

Першими стали представники греко-католицького та римо-католицького священництва, зокрема завдяки зв'язкам у діаспорі та західному християнському світі [19].

Для даної тематики надзвичайно важлива робота із цифрами, зокрема із даними Міністерства Оборони та Міністерства Внутрішніх Справ стосовно кількості священників залучених до роботи з військовими [10].

Дані ілюструють не тільки кількість духовенства залученого до служби в силових структурах, але і їх конфесійну складову.

Розглядаючи перелік завдань, які стоять перед сучасним українським капеланом зрозуміло, що крім завдань з забезпечення релігійних потреб військового складу, також стоять завдання надання медичної та психологічної допомоги [8].

Війна на Донбасі показала, що не зникла одна із основних проблем пов'язаних із війною та постравматичним синдромом -- самогубства військових. Перед капеланом стоять завдання допомогти солдату витримати психологічні проблеми пов'язані з військовою службою.

Несприйняття рідними, відмова в пільгах, невиконання обіцянок влади це проблеми, які разом можуть призвести до затяжної депресії чи самогубства військового. Вирішення цих психологічних проблем є нагальним для військового священника [16].

Для капелана важливо вміти знайти спосіб зберегти бойовий та моральний дух на високому рівні, це якраз нерелігійні завдання, які стоять перед капеланом в умовах сучасних бойових дій. Повернути військового до звичайного ритму життя, є надзвичайно важливим завданням для його соціалізації в мирному середовищі [46].

Заради цього використовують різного роду методи. Серед новітніх і досить поширеному в українській капеланській практиці це надання військовим психологічної допомоги шляхом їх залучення до монастирського життя. Там військові проводять деякий час, що допомагає фактично перезавантажити життя солдатам та офіцерам це допомагає подолати часто не тільки проблеми пов'язані з посттравматичним синдромом, але і загальні проблеми в особистому житті чи побуті [26].

Надзвичайно важливим матеріалом для дослідження є інтерв'ю капеланів які відбули служіння чи досі перебувають на фронті з своєю паствою. Слова одного з наймолодших римо-католицьких єпископів України Едуарда Кави підтверджують відому істину, що в час війни конфесійність не наскільки важлива для солдатів. Цінним є просто присутність капелана, як наставника, друга, психолога і звісно представника релігійної громади, але це для військовослужбовців має другорядне значення. Більш важливою є сама присутність священника [14].

Продовжуючи тематику залучення інтерв'юєрів серед військового капеланства варто згадати священника ПЦУ о. Дмитра Поворотного, який руйнує російський міф про «Святу Русь» і стверджує, що це поняття повинно існувати тільки в серці, а не на полі бою із зброєю в руках, як цей вислів захищає РПЦ на Донбасі. Загалом діяльність священників ПЦУ є надзвичайно важливою, адже представляє державницьку політику українського православ'я.

Це відбувається на противагу російській імперській пропаганді про збирання під своє володіння усіх православних народів для псевдозахисту, що фактично означатиме денаціоналізацію і збільшення впливу Росії не тільки в релігійному житті, а й політичному, культурному та побутовому. Адже релігія тісно пов'язана з вищезгаданими процесами в суспільстві [20].

Отець Андрій Залевський навпаки, закликає до того, щоб в душі кожного українця народжувався воїн, який готовий захищати свій край, свою родину та свою Батьківщину від ворога. Та проте слід пам'ятати про людяність та християнські цінності. Попри те, що капелан не бере у руки зброю він зобов'язаний тримати високий рівень бойового духу солдатів, і слова священника стимулюють кожного військовослужбовця і громадянина України до боротьби заради відстоювання своїх національних та державних інтересів [21].

Одним із ключових джерельних матеріалів даної роботи виступають інтернет статті про зустрічі та міжконфесійні семінари українського капеланства. Зокрема на сайті РКЦ в Україні є матеріал про спільні богослужіння своїх отців-капеланів із молитвою за мир в Україні [7].

Зустрічі капеланів на військовому полігоні відбуваються з метою покращення навик у медичній та тактичній справі [43].

Важливими є зустрічі українських капеланів із священниками ЗС США, що показує прагнення українського духовенства до реформування. Це демонструє процес зближення не тільки двох країн України та США, але і готовність іноземного капеланства допомагати українцям вступити у сучасний етап розвитку військового душпастирства. Нажаль Україна декілька десятиліть не займалась процесом реформування інституту капеланства [17].

Міжконфесійний семінар українського капеланства показує, що українці в релігійному плані толерантна нація. Всі релігійні громади активно зацікавлені в залученні своїх духівників до співпраці з збройними формуваннями, для спільних дій у відсічі російській збройній та інформаційній агресії [13].

Досліджуючи тематику діяльності УПЦ (Московського Патріархату)

найперше варто зазначити, що на звернення релігійної організації суд заборонив називати цю церковну структуру РПЦ чи РПЦ в Україні, і офіційною назвою вжитку є УПЦ [5].

Наступним ключовим моментом є постанова КМУ, яка обмежує право священників УПЦ на здійснення релігійної чи капеланської служби в ЗСУ та інших військових структурах України [38], [39].

В українських ЗМІ часто впливали факти антидержавницької діяльності, задля уникнення звинувачення в необ'єктивному висвітленні діяльності УПЦ, дослідник здійснює тільки опис джерел.

Отець Іван Сидор для інтернет видання Вибори-Правда висловив думку, що УПЦ є церквою, яка налаштована проти української державності [26]. Окрім того в українських ЗМІ часто публікується інформація про конфлікти УПЦ з спеціальними службами та національною поліцією [22], [50].

На противагу думці про антидержавницьку діяльність УПЦ варто зазначити, що від часу російської агресії керівництво УПЦ зазнало змін, помер митрополит Володимир в миру Сабодан, на його місце прийшов митрополит Онуфрій в миру Березовський. Останній підтримав звернення із закликом припинити голодування Героя України політичного в'язня Російської Федерації Надії Савченко [24].

Можна довго сперечатись про мету і підтекст даного вчинку керівництва вищезгаданої церкви, проте факт залишається фактом, що дана церква все-таки бере участь в подіях державного значення, при чому варто розрізнити їх негативну та позитивну роль в процесах, які відбуваються в державі.

Окрім підтримки політичних в'язнів потрібно зазначити ще один факт. УПЦ в одній із заяв протоієрея Коваленка на прес-конференції висловила наступне: «Як громадяни України ми вважаємо, що Крим це територія України і він має бути повернутий». На думку дослідника із зазначеної статті, це свідчить про вказівку із Кремля «боротись за уми українців», проте не слід так однозначно трактувати дану подію. УПЦ попри свою обмеженість дій все-таки залишає за собою місце для власного маневрування, тай висловлення реальної

проукраїнської та державницької позиції в окремих представників митрополії відкидати не варто [48].

Важливою інформаційною базою є офіційний сайт Верховної Ради України, на якому розміщено важливі документи, з організації та законодавчого оформлення українського капеланського служіння в силових структурах ЗСУ та МВС [29], [30], [31], [32], [33].

Офіційне визнання та запровадження капеланства в Збройних Силах, яке було затверджене Вищим законодавчим органом, фактично означає популяризацію та актуальність питання введення капеланства в офіційні силові структури, а також їх офіційну державну підтримку та забезпечення потреб, гарантії пільг військових священників, які разом із військовими дуже часто на рівних умовах ризикують своїм життям та здоров'ям в бойових діях на Донбасі.

Під час проведення АТО 2014-2019 рр. українське військове духовенство часто демонструвало героїзм та найкращі риси людських та священничих цінностей і якостей. Зокрема під час виходу українських добровольчих і офіційних воєнізованих частин із Дебальцівського котла, священник УПЦ КП став на коліна дякуючи захисникам [37].

Це свідчить не тільки про моральний високий стан священника, але і про проявлення християнського смирення та громадянської позиції душпастиря. Фактично даний вчинок розпочав акції які відбуваються по всій Україні. Тіла загиблих захисників, які загинули в бойових діях на мирній території зустрічають на колінах. Віддаючи як і священник останню шану тим хто поклали своє життя заради миру на вільній від російської зброї території.

Священник Дмитро Поворотний ризикуючи власним життям поїхав на непідконтрольну частину Донецької області, щоб забрати тіла загиблих в представників так званої «ДНР» [41]. Раніше від рук російських найманців загинули пастори протестанських згромаджень на Донбасі [13].

Дана інформація з українських медіа-ресурсів надзвичайно важлива в сприйнятті релігійно-психологічного стану українського капеланства. Однозначно впливає на розуміння завдань, які стоять перед військовими

душпастирами в умовах гібридної війни російськими кадровими військовими та терористами так званої «народної міліції ДНР».

Окрім того в дослідженні історичних процесів розвитку капеланства важливі статті розкриває процес створення посади капелана в ранньому середньовіччі [26], та матеріали пов'язані із розвитком українського польового духовенства [27], [28], [42]. Також для міжнародного фактору дослідження та законодавчого дослідження питання визнання статусу капелана є важливим факт того, що Женевська конвенція включила військових душпастирів в число тих, які підлягають особливому захисту [15].

«Свята покрови - захисниця духовності українського війська»: стаття на час публікації належала проукраїнському телеканалу «ЗІК», після зміни власника канал було заблоковано. Інформація з даного джерела важлива для розуміння історичного аспекту розвитку капеланства та релігійності в українській військовій історії, а також цілісна картина сприйняття релігійної та військової історії українськими ЗМІ [40].

Загалом варто наголосити, що саме свято Покрови є надзвичайно важливим як для українського народу так і війська. Починаючи із княжих часів релігійний чинник був важливим для руських військових дружинників. Політика церкви в княжі часи завжди мала державницький характер. А в часи небезпеки від кочовиків церковні споруди ставали останнім форпостом оборони та захисту для простих людей. Київські князі завжди брали з собою в похід особистого сповідника, який відігравав роль капелана.

Наступний етап у розвитку українського війська це період перебування в Речі Посполитій де кожен князь фактично мав свою приватну армію. Знаючи високу релігійність шляхти вірогідно вони не були обмежені в опіці похідних священників. У війську запорізьких козаків духовність і релігійність була надзвичайно важливою. Українське козацтво вважало себе захисника Богородиці, Христа і православної віри, а в центрі кожної із Січей стояла православна церква.

Варто зазначити, що військові та релігійні традиції продовжила як

Українська Повстанська Армія так і сучасна Україна. Свято Покрови - 14 жовтня стало офіційним днем заснування УПА, а в наш час і днем українського захисника і захисниці, що символізує не тільки історичну тягліть, а й вказує на велику релігійність українського народу та військових.

Підводячи підсумок варто зазначити, що одним із важливих факторів дослідження джерельної бази сучасного інтернет-простору є дотримання правила медіаграмотності. Варто детально перевіряти сайти на предмет достовірності розміщеної інформації.

Іншим ключовим компонентом є дотримання об'єктивізму без упереджень та гіперболізації висвітлювати інформацію про діяльність церков. При цьому слід зазначити, що варто висвітлювати тільки прямі факти задля уникнення звинувачення у релігійній нетирпимості, що може порушувати релігійні права громадян України.

Розкриваючи тему джерел до теми українського капеланства варто сформулювати критерії оцінювання. До першої і головної категорії відносяться укази та постанови Міністерства Оборони, Кабінету Міністрів України, Верховної Ради - оскільки вони становлять основу законодавчої бази, що фактично означає державне визнання інституту капеланства.

Наступною категорією оцінки джерельної бази є інформація з офіційних сайтів українських церков. Це матеріали про діяльність церковних органів, які займаються питаннями функціонування інституту капеланства, міжнародне співробітництво на шляху реформування до стандартів Євро-Атлантичного простору.

Третьою категорією виступають дані розміщені на інформаційних ресурсах ЗМІ. Вони важливі для дослідження, адже виступають основним джерельним матеріалом. Розміщена інформація показує суспільну значущість даного питання.

Джерела з дослідження українського капеланства демонструють актуальність теми та становлять матеріальну базу для об'єктивного висвітлення процесу становлення та розвитку українського капеланства

1.2 Аналіз історіографії проблеми

Говорячи про дослідженість теми українського капеланства, варто зазначити, що практично не видано жодної узагальненої праці присвяченій даній тематиці. Хоча існує актуальність даної тематики. Проте є ряд монографій та статей де, можна віднайти згадки та важливі моменти, які стосуються зародження, розвитку та функціонування капеланства в минулому.

Борішевич В.Т - «Доля священників УАПЦ на Волині 1944-1950 рр» - праця присвячена життю і служінню священників забороненої в СРСР релігійної громади Української Автокефальної Православної Церкви, в період з часу поразки німецьких військ на території Волині, і до 1950 р. включно. Видана в 90-х роках ХХ-го століття за сприяння Волинського університету ім. Лесі Українки. В даній роботі окрім становища церкви, процесу її ліквідації та долі репресованих, або насильно приєднаних до РПЦ священників описано співпрацю священнослужителів УАПЦ з українськими повстанцями в боротьбі з радянськими окупантами. Особливу цінність полягає у висвітлені теми служіння православного духовенства, як військових душпастирів у лавах УПА.

Важливе місце в роботі варто відзначити, православному фактору в дослідженні діяльності капеланства в УПА, адже окрім перебування в греко-католицькій Галичині, повстанці перебували на православних землях, де отримували не тільки матеріальну допомогу від населення, які підтримували діяльність та ідеологію УССД, але також одержали духовну підтримку та опіку від українського православ'я, яке вірогідно на кінець 40-х рр. ХХ ст. зберігало українське обличчя, та були прихильниками ідей вільної України від російсько-радянських окупантів [53].

Верига В. «За Рідний Край, за нарід свій, або Хто такі дивізійники?» - монографія учасника Другої світової війни, дивізійника Вафен СС «Галичина» Василя Вериги, представляє собою спогади про дивізію. Фактично із перших уст простого юнака-галичанина, який вступає в дивізію, не задля служби Рейху чи Гітлеру, а задля України, щоб зупинити наступ Червоної Армії, а разом із цим зупинити окупацію його рідного краю совітською владою, яка

продемонструвала власні злочини протягом 1939-1941 рр.

Ми дізнаємось про загальну характеристику та структуру дивізії, керівництво, підготовку українських добровольців солдат та старшин, вище керівництво. Крім того, окрему увагу автор звертає на оснащення, озброєння дивізійників. Важливою інформацією для даної теми дослідження становлять спогади про українське греко-католицьке духовенство, процес їхнього залучення до служби в дивізії та період перебування священників разом із своїми прихожанами в таборах для військовополонених, після роззброєння дивізії в 1945 р.

Варто зазначити, що Василь Верига згадує про те, як військові капелани не просто перебували в одних умовах із солдатами, але і в таких важких умовах, фактичного полону продовжували нести релігійну службу та підтримували моральний стан солдат. Вельми цікавою є інформація про те, як капелани допомагали після закінчення ув'язнення в таборах отримувати освіту, вивчати іноземні мови. Через українську діаспору добивались заборони на повернення дивізійників в СРСР, де швидше б за все їх чекало заслання в Сибір [35].

Пономаренко Р. «Українські юнкершафти: підготовка українського офіцерського корпусу у військах СС і їхня служба в дивізії Галичина» - праця сучасного українського дослідника, який спеціалізується на дослідженні військових формувань Вермахту та СС в часи Другої світової війни, являє собою опис підготовки до військових дій українців в юнкерських школах Німеччини. У книзі автор виділяє капеланський фактор в СС Галичині, спростовує головним чином міф про те, що есесівців змушували зрікатись християнства, описує процес дозволу на відбування капеланської служби з боку лідера УГКЦ митрополита Андрея Шептицького та з боку німецького військового керівництва на чолі з Отто Вехтера керівника дистрикту Галичина.

Окрім цього, автор описує шлях вишкучу священників, їхню перевірку органами державної безпеки Райху, а також військово-тактичні навчання українських військових душпастирів. Особливе місце дослідник виділяє питанню закріпленню капеланського відділу при СС Галичина. Вартим уваги є

позиція і діяльність о. Василя Лаби та Готтлоба Бегера, який особисто опікувався створенням капеланського відділу для галицької дивізії. Важливі кількісно-конфесійні дані, автор наводить цифри, що загалом було залучено двадцять одного військового священника, які пройшли всі етапи перевірки та підготовки і були залучені до діяльності в дивізії. Праця наповнена таблицями та фотоматеріалами, які становлять вагому цінність в дослідженні теми військових духівників у дивізії Галичина [83].

Деркач Т. «Московський патріархат в Україні: анатомія зради»: російськомовна книга української дослідниці історії церкви в Україні, оповідає драматичну історію поділу українського православ'я в 90-х рр. ХХ ст. і його вплив на становище українського православно-релігійного життя на початку анексії АР Крим та міста Севастополь, а також окупації Окремих Районів Донецької та Луганської областей. Книга ілюструє становище і позиції двох найбільших православних згромаджень в 2013-2014 рр, під час Євромайдану та початку збройного протистояння між Росією та Україною. Зокрема представлена позиція Київського Патріархату, який зайняв патріотичну позицію і підтримав усі дії української центральної влади та відправив своїх капеланів на служіння в зону проведення АТО. На противагу КП, авторка показує проросійську позицію УПЦ (МП), яка була пасивна у відсічі ворога. Головний акцент подається на зраді священнослужителів УПЦ в Криму, Севастополі та на Донбасі, та прямій підтримці російських військ. Для нашої роботи дана книга важлива тим, що ілюструє стан та протиборство в українському православ'ї на початку російсько-української війни, а також ілюструє діяльність священників у Збройних силах, підтримку релігійних лідерів армії, та започаткування діяльності капеланства в українських добровольчих формуваннях [58].

Ворон О.П Становлення та функціонування Римо-католицької церкви в незалежній Україні 1991-2016рр. - дана монографія становить високу цінність у висвітленні проблеми розвитку Римсько-католицької церкви після падіння СРСР, зокрема її метаморфозу з перетворення церкви національних менших в церкву

українську. Також її цінність важлива для висвітлення проблеми ставлення РКЦ до Революції гідності та подій в Криму, на Сході України, що можна виділити з загальної характеристики становища церкви [56].

Забанджала М. «Лицарі духу. Військове капеланство УГКЦ 19-20 ст.» - одна з найновіших в інформаційному плані праця присвячена історіям військових капеланів УГКЦ починаючи з історії першого офіційного українського капелана, який відбував своє служіння в батальйоні гірських стрільців. Процес становлення греко-католицького капеланства указами царя Австрійської монархії. Монографія описує біографії військових священників українських стрільців періоду Першої світової війни, долю і священничий чин духівників Галицької армії (після переходу за Збруч Української Галицької армії), служіння уніатських священників в лавах ОНОКСу на Закарпатті та в лавах УПА та українських сил на боці Німеччини. Автор книги сам військовий капелан, доброволець та учасник російсько-українського конфлікту на Донбасі, описує історії служіння своїх духовних попередників, а також подає дані з церковної літератури про важливість і обов'язок священників бути поруч із військовими [61].

Забзалюк Д. «Душпастирська служба українських військових формацій першої половини ХХ ст.» - дана монографія становить цілий пласт дослідження теми становлення і розвитку українського капеланства на початку 20 ст. Характеристику і специфіку українського капеланства в Західній Україні, яка сформувалась на базі греко-католицького духовенства їх шлях в формуваннях УСС,УГА, батальйоні «Нахтігаль» та «Роланд», а також в лавах УПА, і специфіку формування і розвитку українського капеланства на базі УАПЦ на Наддніпрянщині. Частково охоплено співпрацю і діяльність греко-католицького та православного духовенства в міжвоєнний період [62].

Коупленд Н. «Психологія і солдат» - праця американського капелана і доктора психологічних наук у сфері військової психології. В другій половині ХХ ст. вчинила своєрідну революцію в капеланському служінні в збройних силах країн НАТО. Праця важлива зокрема тим, що представляє собою

посібник для капелана. З сторони психології важлива для військового священика для підтримки бойового духу та морального стану військовослужбовця. В час перебудови була надрукована в СРСР та залучалась до використання «політичними керівниками» в ЗС СРСР. Наразі не втратила свою наукову вартість. Важлива для українських капеланів, як настільна книга для реформування українського військового духовенства до рівня країн НАТО [68].

Огієнко І.І «Українська Церква за Богдана Хмельницького» - праця митрополита УАПЦ, учасника Перших визвольних змагань, являє собою історичну працю стосовно становища Руської православної церкви в час гетьманування Богдана Хмельницького, зокрема для даної роботи цікава тим, що описує діяльність духовенства на полі бою, зокрема залучення до відправлення богослужіння перед боєм, сповідання козаків та виголошуванням притч перед військом. Праця видана в середині ХХ ст. проте актуальність досі не втрачена. Вона важлива для дослідження історії української церкви в час створення Козацької держави 1648р. гетьмана Богдана Хмельницького, що надзвичайно важливо, як один із ключових факторів зародження та генези українського капеланства [73].

Видання Патріаршої курії УГКЦ «Посібник для капеланів і пасторальних помічників морського апостоліату» - праця є посібником для греко-католицького капелана в умовах служіння на флоті. Наповнення книги представляє собою настанови та опис завдань які стоять перед священиком УГКЦ, який обирає служіння перед Богом і своєю військовою паствою. Проте стоять чіткі окресленні межі роботи, які частково відрізняються від служіння в польових умовах, і представлені особливістю капеланського служіння на морському флоті. Дана праця була вперше використана греко-католицьким військово-морським капеланством в умовах залучення українського ВМС в боротьбі з сомалійськими піратами в 2012-2014 рр. [62].

Капелани. На службі Богу і Україні! - видання Інституту національної пам'яті України під керівництвом Володимира В'ятровича є важливим

матеріалом для історіографічного матеріалу теми дослідження українського капеланства, а саме його сучасного стану. Книга являє собою підбір коротких історій служіння українських священників та пасторів, в умовах війни з Росією. Важливість і актуальність теми дослідження підтверджується тим, що праця видана за сприяння ІНПУ. У дослідження входять матеріали пов'язані з діяльністю українського капеланства в умовах російської збройної агресії [65].

Важливо, що в книзі подано дані про всі найбільші християнські конфесії в Україні, описано діяльність капеланства УПЦ КП та УАПЦ (та згодом ПЦУ), УГКЦ, Римсько-католицької церкви в Україні, та протестанських церков.

В книзі згадано про унікальні випадки для українського капеланства, а саме залучення до роботи з військовими жінок-капеланів. Дана праця носить надзвичайно цінний характер, адже представляє собою дослідження з актуальної праці, присвяченої сучасному етапу розвитку українського капеланства [65].

Стаття Филипчука «Досвід капеланства в умовах АТО»: надзвичайно важлива для дослідження теми функціонування українського капеланства в ході російсько-української війни з 2014 р. та по наші дні. Це перша стаття з даної тематики присвячена сучасним подіям. Автор не тільки ілюструє становище та роль церкви у відсічі російській збройній агресії, а також робить короткий аналіз конфесійного складника. Дослідник відзначає антидержавну діяльність УПЦ (МП) та зраду України [86].

Книга видана до 70-ти ліття очільника Тернопільської єпархії УГКЦ владики Василя Семеняка: описує життєвий шлях єпископа. Для теми дослідження важливими даними є факти про діяльність УГКЦ у час радянської окупації. Зокрема інформація про співпрацю греко-католицького підпільного духовенства з українським національним рухом. Описано також, про антирелігійну діяльність НКВС, їх спроби ліквідації підпільної церкви. В сучасному аспекті зазначено, що під керівництвом єпископа Семеняка, відбуваються капеланські навчання для семінаристів Тернопільської духовної семінарії. Вони здобувають знання з психології, педагогіки, релігії. На

сучасному етапі при підготовці семінаристів до капеланського служіння використовують матеріали розроблені керівництвом семінарії [54].

Важливим фактором дослідження тематики капеланства є психологічний аспект. В даній роботі залучено праці *Докаша «Психологія релігії»* присвячена релігійній психології. З даної праці можемо зрозуміти, що важливим для психологічно стабільного стану людини важлива релігійність, тим більше для військовослужбовця, який весь час знаходиться в стресовій ситуації. І настільки важлива робота капелана, який має нормалізувати психо-емоційний стан солдата, зокрема методами релігії. Але крім них також важлива робота капелана саме як психолога, який може вислухати та вплинути на стан підопічного [59]. Досліджуючи тему психології у спектрі капеланської роботи надзвичайно цінною є інформація в працях професора Прикарпатського Національного Університету ім.Василя Стефаника *Мищухи Л.П «Психологія творчості»* - де релігійній психології присвячено окремий розділ, який надає критично необхідну інформацію в розумінню поєднання психологічного та релігійного фактору [77]. Та робота Москальця «Психологія релігії», яка доповнює інформаційну базу вищезазначених наукових праць [78].

Девід Елкінз «Духовність - саме її бракує для психологічного здоров'я» - праця науковця присвячена питанню духовності та її впливу на психологічне здоров'я людини. Вона використовується з метою ілюстрації критично необхідної роботи капелана на психологічній ниві з службовцями збройних формувань [60].

Важливою компонентою в дослідженні є періодичні видання Патріаршої курії УГКЦ під керівництвом о.М.Колтуна. Періодика видання «*Капелан*» - не тільки є важливою інформаційною базою для роботи над цією специфічною тематикою, але і своєрідним професійним профспілковим журналом українського греко-католицького духовенства, які описують побут, мирне життя, історії, військові навчання, інтерв'ю, посилення на важливі документи та інше [66], [67].

Процес становлення українського національного капеланства в ХХ-му

столітті висвітлено в ряді праць зокрема: *Канділов Б. «Релігія в царській армії.»* - видання 30-х рр. ХХ-го ст. Попри те, що видане в часи радянського партійного табу на релігійність та зосередження на атеїстичну модель побудови держави і суспільства. В праці знаходимо матеріали про діяльність капеланських відділів в Російській царській армії, вплив на них процесу українізації військ на українських та білоруських фронтах [64].

Продовжуючи тематику побудови власних капеланських національних структур варто згадати про працю *Кравчук М. В. «Правові основи будівництва Національних Збройних Сил України в 1914–1993 рр.»* - окрім процесу українізації фронтів, у праці є важливі матеріали стосовно побудови українського інституту капеланства, зокрема матеріали відносно указів головного отамана УНР Симона Петлюри. Вони стосуються запровадження капеланства в Дієвій Армії УНР. Важливий момент, що можна охарактеризувати, як цінність військових священників для уряду України та процес їх державного забезпечення, а саме надання військових звань та зрівняння їх з офіцерськими [70].

Лисик С. «Святий вечір під Хировом.» - праця видана в «Літописі Червоної Калини». Містить важливі згадки, не тільки для мілітарної історії, а саме перебування УСС під Хировом. Також матеріали про капеланське служіння в рядах січовиків греко-католицького духовенства і їхню специфіку роботи під час Святого Вечора та Різдва [75].

Матеріали, які допомагають наповнити інформацію про період Перших визвольних змагань праці *Тинченка Я.Ю «Офіцерський корпус Армії УНР» Книга I і II* - праця ілюструє стан офіцерського складу Української держави після антигетьманського перевороту. Важливою інформацією є дані про вплив на капеланську службу прирівняння військвого духовенства до звання рівного офіцерам армії УНР [79], [80].

Тимченко Я. «Українська армія у 1920 році: Військовий союз з Польщею, війна з Радянською Росією та інтернування» - книга автора, який займається дослідженням тематики українського мілітарного життя періоду УЦР,

Гетьманату Павла Скоропадського та Директорії УНР. Дана праця присвячена останньому етапу існування військових підрозділів українського війська, військово-політичному союзі Петлюри з маршалом Пілсудським у військовому вимірі, та долі українського війська в польських таборах.

Для нашого дослідження праця важлива тим, що містить у собі важливу інформацію про кінцевий етап існування українського війська, а саме висловлення автором остаточної дати розформування і розпуску останніх частин армії України. В свою чергу для дослідження теми українського капеланства в період існування УНР важлива дата припинення існування війська, адже вона означає офіційне скасування капеланського служіння [81].

Пацевський П. «Участь українського військового духовенства в боротьбі за визволення України.» - книга видана в другій половині 30-х років ХХ-го століття, являє собою монографію присвячену подіям Перших визвольних змагань протягом 1917-1924 рр [82].

Липовецький С. «Бандерівці 200 історії з ХХ століття» - праця історика, який спеціалізується на дослідженні українського націоналістичного руху ХХ ст. Робота присвячена історичним подіям та окремим постаттям діячів УВО та ОУН. Для дослідження нашої тематики, праця важлива тим, що містить цінні дані про участь греко-католицького духовенства в рядах галицьких усусів 1914-1918 рр, УГА 1918-1919 рр, підтримці підпільного руху в міжвоєнний період, а саме тюремних капеланів, які підтримували моральний дух ув'язнених діячів УВО-ОУН в польських таборах [74].

Надзвичайно цінну інформацію становлять статті: *Ільченка «На підтримку Православної церкви України»* - ілюструє процес побудови нової української православної церкви. Шлях до створення її синодального управління з справ військового капеланства [63]. *Коханчука «З нами Бог і Україна»* [69] та *Красівського «За українську державу і церкву»* [71] - де розміщені дані про ключові моменти, які стосуються зародження новітнього українського капеланства, проте, тільки на підготовчому етапі.

Вагомий внесок у дослідження українського військового життя внесла

праця Крип'якевича *«Історія українського війська»* -- де автор робить характеристику українських військових формувань від часів Київської Русі до 20-х рр. ХХ-го століття. Дослідження вищезазначеного автора допомагає розібратись у сфері військової праці. Праця Крип'якевича досі залишається найповнішим викладом військової історії України, автор подає детальним опис побудови княжого війська, описує нордичний чинник, окрім того вагому частину дослідження присвячено козацькому війську, військовим традиціям та тактиці. Закінчує автор дослідженням кінця 20-х років ХХ-го століття фактично разом із згасанням національно-демократичної революції.

Робота Крип'якевича містить дані про капеланське служіння польового духовенства у військах Володимира Святославовича. Їхню участь в походах князя, формах їх роботи, що дає змогу оцінити та порівняти стан розвитку українського середньовічного капеланства з його європейським відповідником. Також порівняти завдання, які стояли перед князівським священником, якого залучали в походи, з сучасною роботою українського капелана [72].

Важливим історіографічним матеріалом для вирішення питання про наявність в ранньомодерній історії України капеланів є праця польського історика та дипломата Г.Літвіна *«З народу руського»* [76], Ю.Рудницького *«Ієремія Вишневецький - спроба реабілітації»* з його унікальним дослідженням постаті князя [85], та стаття В.Гуцула *«Образ князя Константина Острозького в документальній баталістиці першої третини XVI ст.»* - присв'ячена документалістиці та мемуарам середини XVI ст, що відкриває світло на присутність похідних священників у військах українських магнатів [57].

Підсумовуючи питання про історіографію теми українського капеланства, його історичного шляху та сучасного стану, варто виокремити кілька основних моментів.

По-перше, узагальнених праць присвячених висвітленню історичного шляху українського капеланства вкрай мало, або вони не повністю розкривають питання участі українського духовесства в історичній ретроспективі. Історичний аспект міститься в працях, які описують окремий період існування

капеланства, але не вистачає спеціалізованої літератури. Тому важливим фактором для дослідження даної тематики слугують праці українських істориків, які містяться в працях, що дотично стосуються капеланства.

По-друге, сучасний стан розвитку українського капеланства представлений статтями та в більшій мірі працями написаними після початку російсько-української війни з 2014 року, яка триває по наш час.

Література пресвячена новітній історії України наповнена ілюстраціями, статистикою, спогадами капеланів та людей, які знайомі з роботою капеланства. Особливістю і специфікою праць є їхня наповненість інформацією про події які тривають в наші дні. Широкий резонанс та суспільне зацікавлення питанням розвитку інституту українського капеланства свідчать ті факти, що до публікації сучасної історіографії широко долучаються державні, освітні та релігійні органи. Зацікавлення даною темою інституту національної пам'яті свідчить про те, що дана проблематика є однією із пріоритетних для дослідження сучасною українською історичною наукою.

Розділ 2. ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ ТА ГЕНЕЗА УКРАЇНСЬКОГО ВІЙСЬКОВОГО ДУШПАСТИРСТВА

2.1 Українське духовенство в княжі та козацькі часи

Розпочинаючи історичний аналіз витоків та становлення українського капеланства, не можливо оминати міжнародний фактор. Де і коли зародилось капеланство? Як ці традиції цього інституту проникли на терени сучасної України?

Згідно з напівлегендарними даними зафіксованими в Ватиканських хроніках в IVст.н.е святий Мартін під час військового походу врятував бідного чоловіка від холоду, поділившись із ним своєю «капою», тобто військовою накидкою. Частина «капи» яку залишив собі святий Мартін пішла на збереження французькому війську та почала вшановуватись із великими почестями [29].

Офіційне запровадження капеланства у військові підрозділи було здійснено за ініціативи духовної влади, яка на той час мала більший вплив в суспільстві та фактичний контроль над світською владою. Протягом 742-743 років в Німеччині на східно-франкському соборі було прийнято рішення про використання у війську священників, які виконували релігійні обряди, проте із засторогою на використання зброї [29].

Великий внесок у розвиток капеланського служіння доклала Франкська імперія, як країна де вперше було узаконено світською владою посаду капелана та державне фінансування цього інституту едиктом Карла Великого в VIII ст. Франція стала першою країною в якій у 1539 році вперше в міжнародній практиці відбулось офіційне запровадження капеланського служіння на флоті [29].

На сучасному історичному етапі капеланство захищено Женевською конвенцією з 1949 р. [15].

Згідно викладеного матеріалу постає питання про дослідження витоків українського капеланства. Можна припустити, що зародження українського капеланства могло з'явитись в часи першого етапу хрещення Русі, тобто в 860

р., в час охрещення князя Аскольда християнським іменем Микола. Ідея впровадження капеланського служіння на Русі могла прийти із Риму, як з центру світового християнства, або за посередництва Константинополя, з яким русичі вели потужні дипломатичні та релігійні зв'язки.

Зупинив процес християнізації і впровадження капеланського служіння прихід на Русь князів Олега та Ігоря, які були противниками християнської релігії. Проте, за часів правління Ольги гоніння на християн було зупинено, а в часи князювання Володимира відбулось хрещення Русі (988р.) [30].

На етап існування Київської Русі припадає перша офіційна згадка присутності військового священника. Хоч і на документах східного обряду ще не було прийнято називати його «капелан» згідно західної традиції, проте, дивлячись із історичного погляду, можна назвати військових священників того часу капеланами.

Згідно літопису, у війську князя Володимира Мономаха у 1111р. були присутні військові сповідники. «Згадується про те, що князь покликав у похід на половців священників» це джерело згадує у своїй фундаментальній праці «Історія українського війська» Іван Крип'якевич [72, с.157].

Отже, 1111р. є знаковим для дослідження українського капеланства, адже під ним літописець, а згодом дослідник мілітарного українського життя відносить першу письмову згадку про капеланське служіння на українських землях.

Великий ілюстративний метеріал, пов'язаний із діяльністю руського капеланства, міститься в Радзивілівському літописі, зокрема малюнок, який демонструє молитву війська перед боєм, а також вигляд похідної церкви (див.додаток 1). Ці моменти є вагомими доказами присутності військового священника в житті руської дружини [30].

Цікавою частиною дослідження є той факт, що період, коли більшість війська руських князів складали нормандські найманці, літописці не згадують про наявність священників у війську уже похрещених князів. Це можна пояснити опором жителів північної Європи язичників по віросповіданню

впровадженню незрозумілим для них християнським традиціям [30].

Незважаючи на це, відкидати вірогідність існування особистих капеланів князів чи священників у війську хрещених руських воїнів неприпустимо. Оскільки, для жителів Русі християнські цінності були дуже важливими, а християнські традиції сягали часів існування Скіфської та Готської єпархій, також пристуність священника у війську для людини доби Середньовіччя грала вагому роль, через високу релігійність того часу.

Трагічні події 1240 р. із падінням Києва показали тісний зв'язок Церкви та Держави і війська, адже останніми форпостами оборони від ординців ставали саме храми, як ми бачимо на прикладі Десятинної церкви [26].

У 1253 р. галицький князь Данило отримав корону із рук нунція Папи Інокентія IV, цим кроком він сподівався організувати хрестовий похід західних правителів для звільнення Русі з під монголо-татарського іга. Проте, цей політичний акт зазнав невдачі, а разом із ним наслідки укладання угоди, які сприяли б розвитку відносин Руської церкви із Римом, що невідмінно вплинуло б на розвиток руського військового капеланства.

Із часу входження Руської корони до складу Польщі та Литви розпочався новий етап руського капеланства, який буде мати характерні риси впливу доби Великого Князівства Литовського і Руського, також Речі Посполитої.

У 1362 р відбулась битва на Синіх водах і хоча офіційне хрещення Литви розпочалось у 1387р., не потрібно відкидати вірогідність того, що у війську руської знаті і князів, які спільно із литовцями звільняли землі від ординського іга могли бути їхні особисті священники.

Для прикладу важливості релігійного фактору в політично-військовому житті Великого князівства Литовського і Руського є війна проти Москви 1502 р. та оборона міста Смоленськ, яку очолив у майбутньому митрополит Києва Йосип Солтон, який не тільки особисто був на мурах міста, але й зорганізував для оборони всіх священників та монахів околиць [30].

Важливим моментом є саме те, що найпевніше о.Йосип не особисто брав участь у бойових діях, оскільки капеланам і священникам заборонено

використовувати зброю. Тут йдеться про моральну підтримку та поради від отців церкви.

Важливим етапом капеланського служіння руського капеланства був період союзу Великого князівства Литовського і Руського з королівством Польським. До цього періоду належить і знаменита перемога під Оршею, де польсько-литовсько-руське військо розбило війська Московського князівства.

Опис про вплив капеланського фактору на ці події залишив коронний гетьман, мандрівник, засновник Тернополя і перший військовий в східній Європі, який використав мінування Ян Тарнавський: «Князь наполягає на присутності у війську капелана, він нагадує що перемога це ласка Божа, стверджує, що дисципліна це те чого хоче Господь і вводить в руську релігійну і наукову думку поняття справедливої війни, і акцентує увагу на те, що у битві під Оршею переможці є богообраними» [57, с.8].

Дана інформація є надзвичайно важливою, адже не тільки підтверджує гіпотезу про те що у військах руських князів існувало капеланське служіння, але і дане джерело устами автора гетьмана Тарнавського наголошує на підтримці і забезпеченні функціонування священників у війську українським князем Констянтином Острозьким.

Отже, гіпотеза про те, що навіть приватні військові формування руських вельмож мали у своїй структурі військових духівників підтверджено і можна сміливо стверджувати, що військові формування руських князів, надвірні хоругви, війська коронних гетьманів, чи підрозділи воєводств не були залишені підтримки служителів церкви.

Для дослідження наступної доби в історії України та капеланства варто згадати, що на ці процеси вплинули події Люблінської унії 1569 р., коли руські землі вперше за кілька століть опинились в складі однієї Корони. Берестейська унія 1596 р., коли Київська митрополія, фактично вдруге, враховуючи Флорентійську унію, заявила і задокументували належність до Римського престолу, в свою чергу це мало для Русі кілька наслідків.

До строкатого релігійного життя додалась греко-католицька церква, а

також уже фактично нелегальна православна церква, яка при пасивній політиці Константинополя залишалась тільки при підтримці Москви.

Процес створення Греко-Католицької Церкви поставив православних у скрутне становище. Єрусалим знаходився надто далеко і надто в складній ситуації аби розраховувати на велику підтримку. Константинополь який був під владою султана взагалі не міг бути центром для підтримки православних вірян. Тому збільшились і поглибилися зв'язки нелегального православ'я з Москвою, що пізніше призведе до фатальних наслідків.

У 1620-му році козацький гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний за сприяння Єрусалимського патріарха створив нову православну церкву, що внесе свій вклад в майбутнє історії України, українського війська та капеланства, адже священники православної церкви займуть державницький прокозацький табір у повстаннях першої половини XVII ст. [30].

Апогеєм козацько-селянських повстань стане 1648 р.: повстання під проводом гетьмана Богдана-Зиновія Хмельницького. У цій війні, зокрема, простежуємо перші згадки про козацьке капеланське служіння (див. додаток 2). Цей факт пояснюється тим, що козацький стан зміцнів до такого рівня, що зумів заявити про себе як про захисників православної віри [40].

Це в свою чергу означало про матеріальну та духовну підтримку з сторони створеної кілька десятиліть до того церкви, зокрема і на полі бою.

У праці митрополита Огієнка, який детально вивчав питання ролі та місця церкви під час гетьманування Б.Хмельницького, він описує картину побуту капеланського служіння. Доводить наявність в козацькому польовому таборі намету для військового капелана та наводить навіть ім'я капелана-митрополита Йосафата з Коринту, який привів на капеланську службу афонських ченців, далі цитата: «Їздив на коні в повному архиєрейському облаченню і благословляв козацьке військо, заохочував до бою» [73, с.69].

Присутність капеланів із монастиря Афону може бути означенням того, що війна, яка розпочалась 1648 р. була не тільки відома в різних куточках світу, але і становила важливе політичне місце в житті православного світу.

Наявність тісного зв'язку козаків із православною церквою можна підкреслити і іншими вагомими доказами. Зокрема, по центрі кожної Січі знаходилась православна церква, а також старі та німецькі козаки часто знаходили собі прихисток в православних монастирях [40].

Як бачимо з 1648 р. розвивається новітнє козацько-православне капеланство, яке за дослідженням, митрополита Іларіона Огієнка містить в собі всі риси капеланського життя. Вони були притаманними попереднім етапам існування капеланського служіння, як на сучасних українських землях, так і на Європейському континенті.

Ці риси є унікальними, оскільки вони представляють нову модерацію духівництва нової церкви. Нова церква не є спадкоємицею Київської митрополії, оскільки та перейшла на позиції союзу з Римом, має тісні стосунки з Єрусалимом, та розвивається в умовах козацько-селянських повстань, які зрештою призводять до становлення однієї з найсильніших державних утворень на теренах сучасної України. Православне капеланство козацької епохи служать на благо свого народу, на території із своїм правом та у своєму національному війську [42].

Не можна оминати той факт, що повстання 1648 р. розділило український народ на два табори. Цікавим питанням, проте доволі малодослідженим є капеланське служіння, як в приватних магнатських військах так і королівських.

Як зазначалось раніше, у своїх спогадах видатний український державницький діяч Ян Тарнавський згадував про капеланське служіння у війську князя Острозького у битві при Орші. Виходячи з цього та взявши до уваги матеріали дослідника Юрія Рудницького, який займається дослідженням постаті князя Яреми Вишневецького, можна припустити, що у його війську були капелани [85, с.38].

Оскільки, князь не тільки здобув якісну європейську освіту у сфері військової науки, яку, до слова, використав у Збараж-Зборівській компанії, але і міг використовувати європейську практику залучення військового капеланства (див.додаток 3). Окрім того, з наведених джерел випливає, що практика

капеланського служіння в приватних компаніях руських князів і магнатів була наявною.

У праці того ж Рудницького знаходимо і релігійно-конфесійний компонент в дослідженні війська князя Яреми, так наводяться такі релігійні течії у війську: католики, уніати, аріани, кальвіністи і православні – останні, до слова, після смерті князя вірогідно перейшли на бік повстанців [85, с.56].

У праці польського історика та дипломата Генріка Літвіна знаходимо відомості про близького соратника князя, представника партії «війни» і католицького священника Андрія Лещинського, який виконував у війську, окрім ролі близького радника князя, ще і роль його особистого сповідника та, фактично, роль капелана для війська [76, с.158].

Присутність о.Андрія наводить на думку, що окрім нього роль капеланів виконували також інші католицькі священники, проте, не можна відкидати, виходячи із релігійної толерантності князя, про капеланів для вояків інших віросповідань.

Досліджуючи питання капеланського служіння в час війни козаків із королівсько-шляхтецькими військами та корпусами українських магнатів, варто наголосити на кількох ключових моментах.

По-перше, більшість православного духовенства перейшли на бік сил козацького табору.

По-друге, війська корони не були позбавлені капеланської опіки, оскільки були зразком європейської армії, яка в свою чергу, мала у складі війська капеланів.

По-третє, конфесійна складова військ шляхти наводить на припущення, що у війську, зокрема, князя Яреми могли бути присутні представники різних конфесій, які виконували роль військового духовенства.

І наостанок, трагічні події все-таки поклали зародок новітнього капеланства, які в новітній історії представлятимуть знову ж таки два табори: православне духовенство, як капелани в Дієвій Армії УНР та греко і римо католицьке духовенство Галицької Армії.

Подальші події розвитку Козацької держави стимулюватимуть розвиток православного українського військового капеланства. Наявність офіційної посади у війську можна підтвердити архівними документами.

Так у Центральному державному історичному архіві в місті Київ знаходиться два важливі документи, що стосуються судової тяганини гетьмана Івана Мазепи.

Назва справи: «Лист гетьмана Івана Мазепи до військового капелана Лаврентія, з вимогою дати пояснення з приводу відібрання млина, наданого ним раніше Чернігівському Єлецькому монастиреві» [1]. Вона одразу дає зрозуміти, що дана посада капелана не просто існувала, але і функціонувала в козацькому війську та козацькій державі. Мала офіційний державний статус, який фінансувався за кошти державної казни і за особисті фінанси гетьмана. Отож, посада капелана означає критичну важливість, для держави з точки зору гетьмана Української Козацької Держави Івана Мазепи.

Наступний документ : «Лист гетьмана Івана Мазепи до архімандрита Чернігівського Єлецького монастиря Феодосія Углицького з приводу відібрання військовим капеланом Лаврентієм млина, наданого ним раніше монастиреві» [2]. Вносить відповідності і стає зрозумілим, що посада військового капелана не тільки була офіційною державною структурою з державним фінансуванням, але й, вірогідно, під тиском власної значущості в державному і суспільно-релігійному житті вдавалась до корупційних і махінаційних дій з привласненням чужого майна.

Вона мала великий вплив, щоб у судовому процесі сперечатись із гетьманом держави. Це наштовхує на кілька проміжних висновків. По-перше, інститут капеланства на українських землях продовжує розвиватись, отримуючи державне визнання від козацької держави. По-друге, відоме з архівів ім'я військового капелана Лаврентія Полуботка. По-третє, нажаль варто визнати, що інститут капеланства піддається впливу корупційної діяльності самих капеланів.

Отже, можна зробити чіткий та небезпідставний висновок, що війська

Івана Мазепи все-таки могли мати капеланську опіку у битві під Полтавою.

Остаточо капеланське служіння, яке зародилось в роки існування Речі Посполитої - католицько-уніатське та православне на службі Козацької держави зникають фактично в один час - кінець XVIII ст. Це зумовено ліквідацією козацької державності та поділама Речі Посполитої.

Початок XIX ст. приносить в розвиток українського капеланства новації, до яких буде потрібно приживатись. Для земель Королівства Галичини і Володимирія, а також Закарпаття і Буковини - це життя в умовах освідченого абслютизму з функціонуванням потужної національної церкви УГКЦ.

Землі, які опинились в складі Російської імперії - це існування і виживання без власної церкви та парламентаризму. Русини-українці обох імперій опинились в умовах, коли були покликані час від часу виконувати військовий обов'язок на благо імперії. Один із перших таких випадків буде добою Наполеонівських воєн.

В Російській царській армії посаду капелана ввели офіційно 1647 р., називались вони полкові священники, з 1706р. з'являється посада флотового священника - тобто капелана в сучасному розумінні для ВМС [64, с.70].

Ці підстави дають змогу підтвердити здогадки того, що українці на службі в царській армії не були полишені духовної опіки уже на початку XIX ст.

Також варто розуміти, що внаслідок відсутності національної церкви військовослужбовці піддавались імперській пропаганді, що погіршувало обставини національного відродження для підросійської частини сучасних теренів України.

Духовна опіка, яка була в складі Російської імперії, не могла оминати і українські козацькі добровольчі полки, які, наприклад для підтримки російської царської влади організовував Іван Котляревський. Фактично це можна описати, як функціонування окремих національних частин, які складались із українських добровльців в Російській царській армії.

Ці факти можна було б подати, як перший випадок українського національного капеланства, але за умов того, що окремої, навіть автономної

української церкви не було в такому випадку це не можна називати українським національним капеланством.

Відмінні ознаки українського національного життя були в складі Австрійської імперії, де функціонувала Українська Греко-Католицька Церква, яка дуже часто виступала не тільки духовним, але і політичним чинником українського життя в Габсбурзькій монархії [12].

Цікавим і малодослідженим фактом є існування державного утворення 1809 р. під назвою: «Королівство обох Галіцій» та його галицько-французького війська. Назва обумовлена тим, що військово-політичним союзником цієї держави став Наполеон.

«Загальна чисельність піхоти складала 8, 400 штиків та кавалерії - 5.500 шабель. За час свого існування, до 1814 р. діяв підрозділ, який вірогідно міг мати опіку капеланів, оскільки саме Наполеон Бонапард відновив їхнє служіння в армії, яке було скасоване після Великої Французької Революції» [31].

Отже, робимо висновок, що це знову є прямим прикладом капеланства українського військового підрозділу.

Офіційна поява першого українського національного підрозділу із власним капеланським відділом та на службі під сучасним українським прапором відбулось тільки у 1848 р.

Отож, офіційну появу капеланства ми відносимо до середини VII ст. Велику роль у цій появі відіграли Карл Великий та Святий Престол. Проникнення на українські землі капеланства може мати три основні дати: це час хрещення Аскольда, Ольги чи Володимира.

Проте перша документальна літописна згадка українського капеланства датується 1111 р. – часом походу князя Володимира Мономаха на половців. Напрямок розвитку української церкви в сторону Риму, а в свою чергу і капеланства можна окреслити трьома випадками: союз Данила з Римським Папою, Флорентійська унія Ісидора та Берестейська унія, коли Київська митрополія остаточно обрала цивілізаційний вибір – союз із західними християнами.

Розвиток українського капеланського життя в період існування Речі Посполитої розділив українську церкву на греко-католицьку та православну. Це в свою чергу, мало політичне, а отже й військове значення. Українські православні священники підтримали створення Козацької держави та стали її капеланами. Греко та римо католицьке духовенство продовжило розвиток в Речі Посполитій, а пізніше і в складі Австрійської монархії. Після знищення Запорізької Січі та остаточної ліквідації автономного релігійного життя на підросійській українській території, українське капеланство перестало існувати. Російська влада виключила навіть автономне українське політичне, релігійне та військове життя.

2.2 Генеза українського капеланства в ХІХ-ХХ ст.

Епогей українського національного відродження та відправна точка для старту пошуків відбудови державності припали на 1848 р. -- події Весни Народів, які принесли в українські землі надії на якісні зміни. Населення Галичини в революційних подіях підтримали офіційну владу Відня. Так у 1848 р. відбулось створення першого національного підрозділу українців в австрійській армії, який відрізнявся від усіх попередніх. Гірські стрільці стали першими, хто воював під сучасним синьо-жовтим прапором.

Створення руського батальйону гірських стрільців відбулось за ініціативи українців, зокрема духівництва УГКЦ та за підтримки Відня, який вбачав в цьому процесі додатковий стимулятор зберігання стабільності та відданості австрійській владі в коронному галицькому краю [62, с.105].

Того ж року відбулось вперше у новітній історії України запровадження капеланського служіння в українських національних підрозділах, які стояли на захисті Австрійської монархії. Під 1848 роком згадується ім'я першого українського капелана, який служив уже під синьо-жовтим прапором це о. Яків Гаровський, згодом до нього приєднався о. Онуфрій Криницький [61, с.9].

У 1848 р. Фердинант видав указ, за яким людей, які зголосяться служити

в національній гвардії мають духовно опікуватись місцеві духівники, виключно за місцем базування військових підрозділів. З українського боку допомогу у створенні капеланського формування виявив Григорій Шашкевич. Літом 1848 р. стали відомими імена ще трьох капеланів: у Тернополі ним став о. М.Білінський, а у Львові о. І.Яворивський та о. Г.Ганилевич [40].

У 1869 р. в Австро-Угорщині відбувається впровадження офіційної загальнообов'язкової військової служби. Керівництво УГКЦ одразу оголосило про створення двадцять п'ять посад капеланів, чотирнадцять з них отримали офіцерські високі звання від вищого керівництва Австрії в намісництві Галичини та Володимирії та високу заробітню плату [40].

Наступний етап національного відродження у військовому спектрі дослідження припав на період Першої світової війни. Українці, як в складі Цісарської армії, так і в легіоні українських стрільців захищали Галичину від російської інтервенції.

Як зазначалось вище в Австро-Угорській армії за ініціативи духовенства УГКЦ та за підтримки офіційної влади, були впроваджені українські греко-католицькі духівники. Щодо легіону стрільців, то тут теж церква не залишила своїх вірних без підтримки.

Збереглося декілька документів, які описують служіння капеланів та їхню самовідданість у виконанні релігійної, духовної, а також патріотичної опіки. Часто ризикуючи власним життям під кулями, капелани сповідали поранених солдатів, виконували просвітницьку роботу. Особливу увагу приділяли спілкуванню з полоненими українцями, які воювали на боці російської армії [61, с.35].

Саме роль священника була надзвичайно важлива для організації святкування великих релігійних християнських свят, зокрема, Різдва та Великодня, для того, щоб солдати могли відволіктись від жахів одного з найбільших військових конфліктів в історії [75, с.3].

Із постановом ЗУНР більша частина стрільців увійшла в склад Галицької армії, так само, як і більша частина капеланів перейшли служити за своїми

підопічними. Чисельність капеланів була збільшена, оскільки на захист молодій державі виступило значно більше добровольців, ніж служило в УСС.

Армія Галичини зіткнулась в політичному спектрі з складним геополітичним чинником: підтримкою Антанти Польщі, яка оголосила війну ЗУНР, а з східного боку не могла покластись повністю на УНР, оскільки ті були в ситуації, коли майже не контролювали територію або контролювали її певними періодами.

Проте, варто зазначити, що духовенство попри всю важкість ситуації не полишало солдатів Галицької армії. Капелани залишились з вояками і при переході за Збруч, ставлячи собі за мету разом із військом дійти «Через Київ на Львів» [71, с.80]. Колосальну роль в становленні інституту військового капеланства в ЗУНР відіграв єпископ Григорій Хомишин (див.додаток 4).

Духовенство не залишило своїх підопічних навіть після підписання договору з Білою Армією. Проте вишколеність війська, героїзм солдатів, відданість спільній справі, і навіть присутність капеланів, здолав найстрашніший ворог - тиф [82, с.53].

Після повернення із походу за Збруч, більшість солдатів були поміщені в табори, там з ними продовжували залишатись вцілілі капелани.

Період Першої світової війни по-іншому складався для українців в Російській імперії. Тисячі вояків російської царської армії були вихідцями з українських етнічних земель. Але без національної церкви, державної автономії вони були фактично русифіковані і стали сліпими виконавцями наказів царя Миколи II.

Проте, закінчення війни зустрічали з деякими якісними змінами – відбувалась українізація фронту.

Найбільше піднесення духовенства на Надніпрянській Україні, припало все-таки не на час Центральної Ради, яка займала пацифістські позиції, а на час гетьманування Павла Скоропадського та на період Директорії Симона Петлюри, які в свою чергу дещо відрізнялись [70, с.58].

У більшості, до своєї армії гетьман Скоропадський залучав колишніх

білогвардійців, прихильників Російської імперії, монархізму, що стосувалось і капеланського спектру. Петлюра, будучи опонентом гетьманату, покладався на священослужителів, які прагнули розбудувати власну церкву, зокрема на представників УАПЦ [70, с.63].

Хоча, як гетьман так і головний отаман підкреслювали необхідність функціонування інституту капеланства. Скоропадський виділяв значні кошти, а Петлюра своїм указом зрівняв капеланів Дієвої Армії УНР з офіцерським званням [79, с.80]. Головний отаман зробив їх частиною армії з офіційно закріпленими званнями, зарплатнею та обов'язками [80, с.60].

Невдачі армії УНР змусили їх відступати, також невдалими вийшли і зимові походи після яких, солдати і капелани були поміщені в табори інтернованих у Польщі. Весною 1924 р. Дієва Армія УНР була розпущена [81, с.189].

Так закінчився етап визвольних змагань, які розпочались 1914 р. у вирі Першої світової війни і тривав протягом десяти років. Разом із розпуском армії, фактично припинив своє існування інститут капеланства УНР.

Для Західної України поразка революційних подій 1918-1923рр закінчилась поділом і включенням до складу Чехословаччини, Польщі та Румунії. Це давало змогу все-таки на розвиток інституту капеланства, який мав характерні риси у Війську Польському. Для українців було створено греко-католицькі та православні (для жителів Волині) посади військових священників.

«У Війську Польському в функціонуванні капеланських відділів діяла релігійна свобода совісті, яка дозволяла служіння капеланів для русинів-українців, як греко-католицьких, так і православних священників. Однак, так як більшість українців були греко-католиками, найбільший розвиток був саме уніатського капеланства. Так було сформовано п'ять основних парафій по всій території Польщі, що управлялись головними особами, які в свою чергу займались питаннями військового духовенства. Загалом діяли парафії у таких містах: Варшава, Краків, Львів, Лодзь і Познань. У 1931 р. відкрили відділи з правами парафій у Ярославлі, Перемишелі та Станіславі» [9].

Для задоволення релігійних потреб віруючих Польської Православної Церкви, було створену одну парафію пресвітерства, якою керував о. Василь Мартиш, а з 1936 о. Семен Федоронько.

Закінчилось українське капеланське служіння у війську польському із початком Другої світової війни, коли Польщу було поділено двома антилюдськими режимами: Гітлера та Сталіна. Українці у війську Польщі гідно захищали свою землю від ворогів, а разом із ними свою місію виконували капелани греко-католицького та православного духовенства.

Окремим важливим елементом капеланського життя в часи існування Польської міжвоєнної державності варто назвати підтримку окремими священиками УГКЦ діяльності ОУН. Їх чисельність була невеликою, оскільки митрополит Шептицький засуджував радикальну діяльність, але священики часто були сповідниками та тюремними капеланами, виконуючи свою духовну місію [74, с.55].

Досить унікальною є постать отця Йосипа Кладочного, який з 1934 року по 1939 рік виконував роль капелана в концтаборі Береза Картуська. Особа, яку особисто рукопокладав на священництво митрополит Шептицький. У підсумку, попри критику ОУН, керівництво УГКЦ вірогідно не залишало своїх вірних без духовної підтримки, часто засуджуючи їх радикалізм, однак надаючи їм духовну підтримку, проте скоріше з релігійних, ніж з політичних мотивів [74, с.70].

Із початком Другої світової, можна відзначити новий етап функціонування капеланського життя, який буде поділений на підпільну складову, а саме - служіння в підрозділах УПА та офіційній службі в складі дивізії Галичина.

Для початку варто сказати, що релігійний фактор був надзвичайно важливий для жителів Закарпаття, для яких греко-католицькі священики були чи не єдиними представниками просвітництва та національного відродження. Можна припустити, що через це посаду президента Карпатської України обіймав греко-католицький священник Августин Волошин.

Про існування капеланських відділів у загонах організації народної самооборони Карпатська Січ практично нічого невідомо. Можливо, через критично малий час для початку перетворення підрозділу в повну бойову одиницю за всіма тодішніми еталонами Європи. Відкидати можливість особистого контакту з парафіяльними священниками солдатів Карпатської Січі не варто.

Досліджуючи питання капеланства в УПА, варто виділити конфесійну складову. А саме православному, яка поширювалась на Волинь, Буковину та Поділля – в райони фактичного функціонування Повстанської армії, де населення було православним та Закарпаття і Галичину, де переважало населення греко-католицьке. При тому Закарпаття належало до Мукачівської єпархії, а Галичина до УГКЦ.

Потрібно також розуміти складову періодів існування УПА. Наприклад, існування Повстанської армії в 1941-1943 роки, можна охарактеризувати, як перший етап існування капеланського служіння у повстанців.

Для першого періоду характерними рисами є велика кількість православного капеланства. Це обумовлено тим, що загони Бульби-Боровця діяли виключно на території Волині, яка більшою мірою була православним краєм. Другою рисою є використання капеланів старих кадрів з часів УНР. Унікальними є випадки, коли священниками ставали колишні вояки Дієвої Армії [53, с.50].

Другий період з 1943 року по 1946 рік – час, коли УПА мала підтримку УГКЦ в часи її офіційного функціонування, яке припинилось після Львівського псевдособору. Характерними рисами цих років є занурення у військово-революційне життя маси греко-католицького духовенства та процес поступового наступу на релігійне життя каральної системи органів державної безпеки СРСР [74, с.88].

Третій період з 1946 до 1954 рр. – час, коли УПА мала найбільший розквіт під командуванням генерала Романа Шухевича та генерала Василя Кука. Характеризується діяльністю, як УПА, так і УГКЦ на нелегальній,

підпільницькій основі, а також практичним згасанням капеланського служіння УАПЦ [74, с.157].

Досліджуючи питання першого періоду функціонування капеланства в УПА, слід згадати, що його почав запроваджувати генерал Боровець, який розглядав повстанців як спадкоємців армії УНР, тож продовжував будувати інститут капеланства. Першими капеланами Поліської січі стали о. Михайло Симонович та о. Аркадій Волощук. У своєму листуванні Тарас Боровець згадує про особистого сповідника – отця Дем'яна, який раніше був вояком армії УНР.

«Для першого етапу є характерною боротьба між представниками УАПЦ та автономістами, яка супроводжувалась залученням військових засобів. На стороні автокифалів були Упівці, а на стороні Автономної церкви – вояки Вермахту» [65, с.38].

Другий етап – це зосередження спільних сил УГКЦ, ОУН і УПА для боротьби із комуністами. Етап, коли ініціативу перебирають представники ОУН-Р і утворюють, в сьгоднішньому розумінні, Українську Повстанську Армію, силу якої і чисельність не може ігнорувати керівництво УГКЦ. Фактично, із низів, тобто від простих священників починається вливання в структуру повстанської армії. Проте, процес супроводжувався труднощами, насамперед тим, що професійні капелани були залучені до формування дивізії Галичина і не могли одразу перейти в УПА.

Другим критичним моментом є смерть митрополита Шептицького і арешт його наступника – митрополита Йосипа Сліпого, такі моменти фактично обезкровили не тільки верхівку церкви, а і позбавили керівництва, яке могло зайнятись формуванням та процесом впровадження капеланства. Окрім того, ці фактори мали психологічний вплив не тільки на рядових священників, але і на капеланів, які перебували в лавах УПА, а також на самих повстанців.

Останній етап можна охарактеризувати, як період, коли церква і військо знаходились поза законом, проте продовжували служити пастві та народу. Фактичне проникнення капеланів уже не було регламентоване і часто священники вступали в ряди УПА просто не маючи вибору, стараючись

допомогти силі, яка боролась проти окупантів і при цьому рятували власні життя та життя рідних, стаючи під захист повстанців [61, с.105].

Говорячи про український капеланський вимір у дивізії Галичина, варто почати зі слів митрополита, сказані Кубійовичу: «Немає майже ціни, яку не треба б дати за створення української національної армії». Тобто, митрополит, який скептично ставився до співпраці з німцями, все-таки погоджувався, що ціна сплачена життями молодих галичан, які вступали в дивізію є високою, але водночас вона є тією, яку належить сплатити перед створенням українських військових сил. [83, с.289].

Другий ключовий факт при дослідженні питання капеланства в підрозділах СС, опирається на міф, що військові, які вступали в сили СС повинні були відріктись своєї християнської віри і стати язичниками. Однак, цю теорію спростовує у своєму дослідженні Роман Пономаренко. Автор стверджує, що сам Гімлер позитивно ставився до капеланства, інститут якого дозволив створити ще у 1941р., хоча був проти того, щоб капелани здійснювали політичну роботу з солдатами [83, с.290].

У листуванні з Шептицьким зазначалось, для прикладу, що він несе особисту відповідальність за те, як будуть поводитись капелани в підрозділах ваффен СС.

«Керівником капеланського відділу українських священників було обрано о. Василя Лабу (див.додаток 5), який мав у своєму активі службу в Австро-Угорській та Галицькій армії. Призначення Лаби особисто керував Готтлоб Бергер, який був одним із основних прихильників створення української дивізії та створення для неї військового духовенства» [83, с.293].

Роман Пономаренко подає імена тринадцяти священників, відправлених в навчальні табори Зенгайм та Хемніцері, які пізніше мали отримати офіцерські звання згідно закону про капеланів у Німеччині. Отже, ці імена наступні : Юрій Ванчицький, Іван Голойда, Всеволод Дурбак, Осип Карпінський, Йосип Кладочний, Данило Ковалюк, Емануїл Корбуда, Михайло Левенець, Богдан Ливицький, Василь Лицишин, Роман Лободич, Іван Нагаєвський, Сергій

Сапрун і сам отець Василь Лаба [83, с.293-294].

Важливість капеланської опіки стала більш зрозумілою після бою під Бродами, де взяло участь сім капеланів : «Володимир Стецюк, який виконував обов'язки головного духівника і приєднався уже до капеланського служіння після першого набору, Михайло Левенець – капелан стрілецького полку, Йосип Кладочний – капелан піхотного полку, Богдан Ливицький – капелан запасного полку, Василь Лицишин – капелан артилерійців, Всеволод Дурбак – капелан санітарів і Осип Карпінський – капелан запасного батальйону» [83, с.293].

«Після битви більшість капеланів, як і дивізія були вбиті або відійшли в тил. Втім, постать Михайла Левенця (див.додаток 6) привертає увагу. Він не лише виконував свої релігійні обов'язки, але й особисто без будь-якої допомоги очолив прорив великої групи солдат із бродівського котла. За цей вчинок був відзначений нагородою Залізний Хрест і призначений головним капеланом дивізії» [83, с.299].

«Отець Михайло розпочав реформування капеланського служіння: по-перше, було реформовано служіння, так вводилась щонедільна свята літургія; по-друге, дозволялось відвідувати римо-католицькі костели заради молитов та богослужінь; по-третє, Левенець забезпечив державну соціальну підтримку сім'ям добровольців; які знаходились на території Німеччини; по-четверте, було введене обов'язкове використання в роботі з дивізійниками залучення до наукових гуртків, класів вивчення іноземних мов» [83, с.299].

«Також зверталась увага на огляд преси і забезпечувався переклад німецьких газет українською мовою. За час реформування ставились основні завдання, що саме капелани повинні виховувати в підопічних: норми поведінки, обов'язок військової таємниці, виконання наказів командирів, цінувати приватну власність цивільних громадян» [83, с.300].

Основним завданням отець Михайло вбачав завоювання довіри солдатів капеланом.

У своїх спогадах Василь Верига згадує капеланську опіку, як одну із

найважливіших речей. Він стверджує, що вона була потрібна воякам дивізії Галичина. Це додавало сили і віри в те, що вони створюють основу української армії та борються за свободу України. Воякам потрібно було вірити у підтримку Бога і священники надихали їх на перемоги [55, с.60].

Капеланська служба у складі Вафен СС стала останнім моментом перед початком відродження ідеї та створення бази військового духовенства у Збройних Силах незалежної України. В часи СРСР, куди і входила Українська РСР такого поняття як капелан не існувало, хоча цю посаду виконував політичний керівник, який замість релігійної чи психологічної роботи займався вихованням у солдатів любові до партії, комунізму та вождів СРСР.

Із проголошенням Української незалежності, представники всіх конфесій долучились до створення та розбудови інституту капеланства, попри перешкоди органів держави, адже капеланське служіння в умовах АТО, на Донбасі являється добровольчою, а не державною ініціативою.

Роль церкви, держави та війська є дуже вагомою. Простежуючи українську історію, ми бачимо, що це правда. Якраз церква відіграла велику роль у житті Київської Русі. Захищаючи кордони від кочовиків, дружинники йшли з вірою, що роблять богоугодну справу.

Саме релігія і церква була рушієм козацтва, яке виступало захисником українського народу та православної церкви. В 1648 р. після повстання Богдана Хмельницького та створення Української Козацької Держави почав розвиватись український інститут модерного православного капеланства.

Зародження УГКЦ стало основою українського прозахідного релігійного курсу, що стало базою національного відродження. У період ХІХ ст. вперше в історії українські війська йшли у бій під національним синьо-жовтим прапором. Духовною опікою батальйону гірських стрільців займались священники УГКЦ. Саме військові духівники уніатської церкви ввійшли в історію України, як перші капелани. Їх офіційно визнала Австрійська та вища духовна влада УГКЦ.

Продовжуючи закладені традиції в Австро-Угорській армії українське військове духовенство створило інститут капеланства ЗУНР. Фундаментом

душпастирства Галицької армії стали колишні духівники легіону УСС.

Релігійне життя було у важкому становищі в Російській імперії та українських землях, які туди входили. У 1917 році зародилось нове українське капеланство, яке пережило реформування Скоропадського та Петлюри і через важкі геополітичні та військові чинники було ліквідовано разом із розпуском армії УНР в 1924 р.

Однак, українське капеланство, на відміну від УРСР, розвивалось в Галичині, де українці у Війську Польському мали своїх капеланів. В час Другої світової війни українське капеланство залишалось поруч із українськими вояками. Частина духовенства пішла на службу до дивізії Галичина. Важливий внесок у реформування дивізійного капеланства вніс о.Михайло Левенець. Проте, більшість священників Західної України приєднались до УПА. Українське капеланство разом із Повстанською армією пройшло шлях від зародження перших підрозділів на Волині до переходу в підпілля.

Розділ 3. СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ НОВІТНЬОГО УКРАЇНСЬКОГО КАПЕЛАНСТВА В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ ПОЧАТКУ ХХІ ст. (2014-2021 рр.)

3.1 Нормативно-правова основа відродження військового душпастирства в незалежній Україні (1991-2021 рр.)

Державний розвиток України протягом 1991-2014 рр. був важким. Через труднощі політичного життя, реформи, спрямовані на подолання іноземного впливу у внутрішній політиці, впроваджувались повільно. Негативний вплив на становлення реформ справив також пострадянський та постімперський менталітет громадян і політичної еліти. Створення власних інституцій супроводжувались опором «п'ятої колони», яка намагалась утримати вплив у владних структурах.

Згадані процеси не оминули й інститут українського капеланства. Незважаючи на багаж багатовікового досвіду, капелани не змогли швидко оговтатись від наслідків існування в рамках радянських реалій. Відсутність єдності в середовищі церкви звела нанівець шанси на консолідацію ініціативних релігійних діячів. Так само позбавивши шансу домогтися релігійної опіки для солдат молодшої української армії шляхом тиску на владу.

У 1993-1994 рр. в армії формувався пласт ініціативних військовослужбовців, що намагались формувати об'єднання вірян різних конфесій. Завданням таких організацій вбачалась консолідація сил для вирішення питання про забезпечення духовної опіки солдат з боку провідних українських релігійних громад.

Найініціативніше виступали представники УПЦ та нещодавно відновленої УГКЦ. До них долучились УАПЦ, РКЦ в Україні та ряд християнських протестантських церков [86, с.3].

У 1993 р. відбулось створення організації «Об'єднання християн-військовослужбовців України». Ця організація заклала фундамент у відновлення капеланства й сформувала перше задокументоване членство військових, які ставили собі за мету вирішення питання про державне

забезпечення релігійних потреб, прав та свобод. Обґрунтовувались ці вимоги ст. 35 II частини Конституції України [86, с.3].

Як бачимо, на межі XX і XXI ст., капеланство, мало на меті боротьбу за забезпечення виконання релігійних прав в середовищі солдат. Питання боротьби конфесій за вплив, виокремлення позицій церков у ставленні до факту державної незалежності та суверенітету України на даному етапі не розглядалось.

Цей вагомий факт був пропущений повз, тому деякі релігійні організації в майбутньому будуть обмежені у виконанні своєї релігійної діяльності в складі Збройних Сил України, Служби Безпеки України, Національної Гвардії та інших силових підрозділів, які задіяні в виконанні Антитерористичної операції на Сході держави.

У 1994 р. виникає Міжцерковна Рада з питань душпастирської роботи. При цьому вона отримує офіційний статус при ЗСУ як організація з дорадчими повноваженнями. До складу цього органу увійшли представники УПЦ, УПЦ (КП), УГКЦ, УАПЦ, РКЦ в Україні та Адвентисти сьомого дня [86, с.5].

В кінці 1990-х рр. відбулось кілька звітних та наукових конференцій для ознайомлення державних та військових чиновників із метою, завданнями капеланства та цілями їхнього служіння у військових підрозділах України. Основними заходами стали «Армія і віра: свобода совісті та віровчення» (1995 р.), «Християнська любов та військовий обов'язок» (1997 р.), та «Практика формування особистості військовослужбовця і створення умов для виконання військового обов'язку: в християнському вимірі» (1999 р.) [86, с.6].

Проте якісних структурних змін у просуванні оформлення українського капеланського інституту не спостерігалось до 2006 р. [86, с.7].

Зміни відбулись під впливом подій так званої «Помаранчевої революції». Так, у квітні 2006 р. була прийнята постанова «Про впорядкування питань задоволення релігійних потреб військовослужбовців Збройних сил України» [32].

Протягом 2008-2011 рр. Міністерство оборони України, комунікуючи з

сімома провідними в Україні релігійними організаціями, намагались втілити в життя основні положення Меморандуму «У справі душпастирської опіки військовослужбовців» від 10 листопада 2008 р. [86, с.9].

Останнє засідання Міжцерковної Ради з питань душпастирської опіки (до Революції Гідності та АТО) було проведене 5 червня 2013 р.. За підсумками засідання було прийнято рішення про спільну роботу з написання єдиного стандарту посібника для роботи капелана. Також вирішили надіслати звернення до державних органів із проханням спрощення процедури впровадження посади військового священника в українських миротворчих контингентах в Ліберії, Конго та Косово [86, с.12].

В ході військових дій сторінка документальної та організаційної ініціативи створення інституту капеланства була перегорнута, так і лишившись незакінченою.

Подальша реалізація відбувалась за принципом «знизу вгору». Тобто, священники оминаючи питання відповідної документації добровільно вступали у військові формування, що вели боротьбу на Донбасі. Варто зазначити, що дані дії відбувались за згоди та підтримки вищої релігійної еліти України.

Зародження новітнього капеланства почалось в умовах Революції Гідності. Священники залучались до проведення богослужінь та релігійних обрядів, щоб зняти напругу між протестувальниками та міліцією, протистояння яких в січні-лютому 2014 р. досягло свого апогею.

Одним із яскравих моментів, що ілюструє єднання церкви та народного протесту, відбувся наприкінці листопада 2013 р.. Коли, після побиття міліцією, студенти знайшли прихисток в стінах Михайлівського золотоверхого монастиря [4].

В найгарячіші фази протистояння ця культова споруда ставала лікарнею, де оперували поранених, та собором, де відспівували загиблих.

Укриття стало причиною для спроби застосування владою силових методів для видачі протестувальників. Дії міліції були зупинені монахами та священниками Михайлівського церковного комплексу.

Зараз на алеї поблизу монастиря розміщені пам'ятні фотографії всіх загиблих воїнів під час проведення АТО-ООС [4].

Із початком бойових дій священники всіх конфесій приєднались до капеланського служіння в офіційних та добровольчих підрозділах. Вони прагнули допомогти солдатам та добровольцям перенести важкий етап військових дій, стати для них фізичним, моральним, психологічним та релігійним оплотом [10].

На початку діяльності, українське капеланство зіткнулось з проблемою недостатньої компетенції капеланів. Багатовікові традиції не компенсували відсутність практики виконання капеланських обов'язків. Більшість священників, які добровільно взяли на себе роль капелана, не були готові до покладеної на них відповідальності.

Значно допоміг той факт, що більшість капеланів вимушено проходили військову службу в часи радянського режиму та мали певне розуміння того, що відбувається. Зокрема, легше могли переносити мілітарний аспект військових дій, швидше адаптуючись до різко відмінних побутових та цивільних реалій.

Українське капеланство в 2014 році розвивалось паралельно з військовими підрозділами. Це є своєрідним унікальним явищем, адже як військові підрозділи формувались на добровольчій основі, так і капеланство мало добровольчу базу. Капеланство сформувалось завдяки священникам, які за згоди церковної верхівки вступали в лави підрозділів, часто позаштатними працівниками і, фактично, нелегально знаходились у добровольчих батальйонах.

Проте існував певний контроль за капеланами з сторони церкви, зокрема за виконанням обітниць не брати до рук зброї.

Прикладом такого прецеденту слугує інформація про єпископа Ужгородського та Закарпатського Кіріла (був головою релігійних громад Київського Патріархату на Закарпатті), якого було відсторонено від служіння. Офіційний ресурс УПЦ (КП) заявив наступне: «Такі дії єпископа Кіріла є грубим порушенням канонічного церковного права, що забороняє священнику

брати до рук смертоносну зброю, у випадку навіть ненавмисного вбивства, Кіріл мав би бути усунутий від служіння на своїй парафії або позбавлений сану, ці дії можуть бути використані численними ворогами України для її дискредитації на міжнародній арені» [86, с.12].

Наведений коментар був спровокований фотографією, де єпископ тримає в руках вогнепальну зброю (див.додаток 9). Реакція церковних органів демонструє, що релігійні правила обов'язкові до виконання навіть очільниками церков цілого регіону. А також те, що УПЦ КП, дбає про власний та державний авторитет заради уникнення спекуляції в інформаційній війні.

Говорячи про новітнє українське капеланство не можна оминати законодавчу базу даного питання.

І у канонічному праві трапляються унікальні прецеденти. Так, члени військово-кореспондентської місії на Донбасі від Радіо Свобода, зустріли військового на ім'я Володимир. Чоловік покинув посаду капелана в армії, сказавши дружині, що його місія в мирному житті закінчилась, він підписав контракт, взявши до рук зброю [52].

Він покинув служіння заради того, щоб стати на захист своєї держави із зброєю в руках. Це не порушує світські чи релігійні норми. Як заявив очільник УПЦ (КП) Філарет : «Не захищати власну землю, державу та сім'ю є гріхом» [52].

Розглядаючи питання законодавчої бази стосовно розвитку та функціонуванню українського капеланства на етапі російсько-української війни (з 2014 року - до наших днів), варто відзначити її розвиток у відповідності до трагічних подій на півострові Крим та Донбасі.

Саме російська агресія призвела до зародження військового та капеланського добровольчого руху, який для державного та фізично-матеріального контролю, було на державному рівні забезпечено юридичною базою. Цей процес відбувався завдяки просуванню законопроектів окремими депутатськими групами, близькими до військових підрозділів та церковних діячів, або завдяки громадським діячам та юристам. Часто усі вони

наштовхувались на серйозний опір.

Законодавча база станом на 2014 рік не була готова до появи інституту капеланства. Проте, внаслідок складних політичних процесів, все-таки відбувається прийняття відповідних рішень Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів, Міністерством оборони, місцевими органами влади. Останні впроваджували в життя прийняті вищими органами рішення на місцевому рівні та за власною ініціативою постанови, які впливали на становлення та розвиток капеланства та фінансової підтримки учасників війни та їхніх сімей.

Перший документ пов'язаний із функціонування українського капеланства був прийнятий 2 липня 2014 р. на засіданні Кабінету Міністрів України за ініціативи прем'єр-міністра Арсенія Яценюка. Політик втілює у життя багаторічні прохання українських церков та документально зафіксував наступне: «По-перше, затвердити положення про військового капелана, та капеланську службу. По-друге, відібрати священників із запропонованих релігійними організаціями. По-третє, укласти з ними трудові договори. По-четверте, забезпечити капеланам військово-гуманітарну та психологічну підготовку.» [34].

Дане рішення має історичне та епохальне значення в становлення українського військового духівництва, адже вперше в новітній історії вищий орган влади документально засвідчив те, що держава не тільки потребує інституту капеланства, але й починає процедуру його створення.

Важливим чинником є залучення представників усіх релігійних громад (в т.ч. й мусульманських) до процесу створення капеланського служіння [51].

Одним із найважливіших компонентів даного рішення Кабінету Міністрів було фінансове забезпечення, яке мало бути погоджене шляхом укладення трудових договорів Міністерства оборони з капеланами. Це означало фактичний перехід до європейської практики, яка діє зокрема в арміях Польщі та Угорщини [51].

Також варто зазначити, що згідно даного закону, МОУ повинні

забезпечувати відбір капеланів на якому священникам потрібно надати базову військову освіту, освоїти гуманітарну сторону військового життя та психологічно підготуватись до військових дій. Нажаль, перші хвили капеланів були позбавлені даної опіки держави. Рішення прийняте 2 липня 2014 р., почало мінімально діяти лише в середині 2016 р.. Складнощі із процедурою впровадження цього рішення в життя випливали з частої неспроможності чи небажання військового штабу виконувати дані завдання.

Рішення про введення капеланства як структури в армії - указ міністерства оборони від 14 грудня 2016 р., започаткував офіційну процедуру оформлення капеланів які перебували в складі Збройних сил України, раніше дана процедура відбулась в Національній гвардії. Дане рішення зачепило учасників добровольчих батальйонів, адже вони переходили в структуру офіційних підрозділів. Отже капелани-добровольці зрівнювались у правах із своїми колегами, які забезпечували підтримку солдат у державних силових структурах [33].

2019 р. Верховна Рада України у першому читанні ухвалила Закон «Про військове капеланство» №10244-1, який має наступні норми затвердження на державному рівні посади капелана. Відповідно до документу, капелан визначається як «священнослужитель (пастир), уповноважений на визначений строк капеланським об'єднанням відповідного релігійного центру для здійснення душпастирської опіки особового складу Збройних сил». Крім того, введено поняття про капелана-волонтера, який «добровільно позаконтрактно допомагає армії та здійснює релігійну діяльність» [35].

Згідно з законом, забезпечується створення духовних центрів за державний кошт. Центри є державним майном, яке розміщуються в військових містечках та польових умовах задля виконання релігійних обрядів. Створюється профспілкове об'єднання капеланів та міжконфесійна дорадча рада при ЗСУ.

Даний законопроект мав на меті покращити умови закону від 2015 р., прийнятого Міністерством оборони та Верховною Радою України, який не гарантував забезпечення права військовослужбовців на задоволення своїх

релігійних потреб. Закон мав на меті тільки узаконення посади капелана заради уникнення проблем їхнього служіння в силових підрозділах та проблем із перебуванням військових капеланів на передовій. У 2020 р. до Верховної Ради було подано законопроект авторства Микити Потураєва №4148, який окрім даних 2019 р., додав дані про створення посади військового капеланського резерву та посади помічника військового капелана, який за власної ініціативи та з дозволу військового штабу надає допоміжну інформацію, забезпечує особисту безпеку від ворожих сил, фактично виконуючи роль охоронця капелана [51].

У 2021 р. до Верховної Ради було подано законопроект №4626 «Про службу військового капелана» [36].

Проте, як і в варіанті із законом Потураєва, його було відправлено на доопрацювання. Причиною послужила насторога щодо факту конфесійного напрямку в розвитку капеланства. Насамперед, це порушує статтю Конституції України про відмежування церкви від держави, а також становить загрозу побудови культу державної церкви, що в підсумку може викликати пригнічення представників інших релігійних громад, та дестабілізацію внутрішньої ситуації через релігійну нетерпимість.

Окремим моментом є процедура визнання капеланства місцевими органами влади, які узаконюють військове духовенство швидше за державну владу в Києві.

Органами місцевої влади Тернопільської ОДА, для прикладу, нагороджено капеланів відзнаками. Івано-Франківська міська рада зрівняла в правах військових капеланів із солдатами учасниками АТО та ООС і ветеранами [44].

Отже, станом на 2021 р. єдиного законопроекту, який би вирішував усі питання про капеланське служіння немає. Наявні лише окремі рішення Кабінету міністрів та галузевих міністерств, рішення Верховної Ради та законопроекти які не пройшли процедуру прийняття до кінця.

Загалом, ця ситуація викликає занепокоєння, адже дана процедура триває вже сім років і торкається діяльності двох скликань Парламенту, проте питання лишається остаточно невирішеним.

У 2020 р. спалахнула світова пандемія під назвою Covid-19. Не оминула вона і військові підрозділи на Донбасі. Це вплинуло на релігійне життя військових та вірян у цілому.

Отець Максим Чебан, — капелан представник ПЦУ, — розказує, що карантинні обмеження вплинули і на святкування Великодня 2021 р. в умовах військових дій. Зокрема, військовий штаб обмежує заходи де можливі великі зібрання військовослужбовців, заради уникнення поширення інфекції. Проте отець Максим каже, що капелани готові до таких умов, адже пережили схожі умови в 2020 році та успішно пристосувались до них. Військові ставляться з розумінням, та виконують всі рекомендації офіцерів, лікарів та капеланів, освячення пасхальних кошиків відбувалось на свіжому повітрі та за дотриманням соціальної дистанції [23].

Ситуація з пандемією коронавірусу має підштовхнути українське капеланство до зосередження сил на перехід до стандартів НАТО, де схожі ситуації трапляються із союзницькими військами в регіонах із складною епідеміологічною ситуацією. Також до розвитку медичного капеланства, яке в Україні практично відсутнє, окрім Західної України, де представлене католицькими медичними благодійними місіями.

Підводячи підсумки, коротко охарактеризуємо становище українського капеланства його матеріальну, законодавчу базу та фізичні ресурси.

Військове духовенство в незалежній державі зіткнулось із багатьма труднощами. Основна — брак досвіду, який був втрачений внаслідок сімдесяти п'яти років тоталітарного атеїстичного режиму, який не тільки не дозволяв релігійної свободи совісті, але й боровся з проявами релігії національного спрямування. Кращою ситуація стає із початком відродження УГКЦ, які мали набагато ліпший досвід у національному капеланському служінні, ніж українські православні церкви. Які із другої половини XVII ст. були складовою Російської Православної Церкви і тільки на короткий період між 1917-1924 рр. мали досвід національного капеланського служіння. Процес впровадження капеланства супроводжувався бюрократичною тяганиною та небажанням

органів вищої влади займатись цим питанням. У 90-х рр. ХХ ст. відбулось формування груп військовослужбовців, які намагались добитись, шляхом звернень та створення асоціацій, юридичного статусу капелана. Проте навіть в українських миротворчих місіях цей процес пригальмовувався. Докорінні зміни почались спочатку після Помаранчевої революції та розвинулись далі в 2014 р. внаслідок Революції Гідності й початку російсько-української війни.

Процедура створення українського військового капеланства відбувалась за формулою «знизу вгору», тобто за ініціативи добровольців священників, які вступали у військові підрозділи напівлегально. Історичний прорив в питанні визнання інституту капеланства зробив Кабінет Міністрів у 2014 р. на чолі з А.Яценюком, який прийняв рішення про забезпечення військовими органами процесу становлення посади капелана, проте до 2016 р. ніяких прагматичних рішень прийнято не було. Тільки тоді до процесу надання військовим священникам офіційного статусу долучились представники Міністерства оборони на чолі з Полтораком.

Протягом 2014-2021 рр. було внесено на розгляд кілька законопроектів, які у стінах Парламенту були або прийняті тільки частково, або винесені на доопрацювання. Тому процес юридичного визнання триває досі. Практичніше до рішення визнання капеланства підійшли місцеві органи влади, які не тільки приймають постанови про визнання капеланів учасниками бойових дій, але й нагороджують відзнаками.

Процес розвитку українського капеланства характеризується в останні моменти складною епідеміологічною ситуацією. Проте завдяки міжнародному досвіду військові священники не тільки справляються з поставленими завданнями, але й зароджують в Україні новий інститут — медичного капеланства.

3.2 Конфесійна складова сучасного українського капеланства (2014-2021 рр.)

Розпочинаючи розгляд даного питання, варто зазначити, що всі конфесії підтримують територіальну цілісність та суверенітет України. Жодна релігійна організація не виступила офіційно на стороні країни агресора. Проте, існує ряд протиріч, які хвилюють суспільне життя громадян України, зокрема пов'язане з діяльністю Української Православної Церкви (в довільному вжитку в ЗМІ Московського Патріархату) [5]. З діяльністю цієї релігійної громади пов'язані численні скандали та провокації висвітлені в медійному просторі.

Розглядаючи конфесійне питання пов'язане з капеланським служінням, звернемо увагу на три найбільші течії християнства поширені в Україні: православ'я, католицизм та протестантизм, окремо звернемо увагу на діяльність капеланів для військовослужбовців мусульманського віровизнання.

Найбільшими представництвами військового капеланства в військових підрозділах України володіє Православна Церква України, яка згідно державної статистики не переважає кількістю прихожан чи парафій в жодній області України. Пов'язано це, вірогідно, з тим, що, по-перше, більша частина священників, які увійшли на офіційні посади в ЗСУ та НГУ, були представниками УПЦ (КП), як однієї з найбільших опозиційних сил до УПЦ (МП). По-друге, саме представникам УПЦ (МП) Кабінет міністрів України обмежив право виконувати функцію капеланів та користуватись законом «Про військове капеланство» [38].

Крок Кабміну, можна оцінювати з різних сторін. З однієї -- їхнє бажання захистити державні і військові таємниці, які могли бути видані представниками УПЦ (МП), котрих часто силові структури звинувачують в підіграванні сепаратистам та проросійським силам [39].

З іншого боку, це порушення конституційного права громадян України, які є прихожанами УПЦ (МП) і мають отримувати забезпечення своїх релігійних потреб. Порушення самого закону «Про військове капеланство», а

також фактичне порушення закріпленого в Конституції пункту про те, що Україна — світська держава.

При розгляді даного питання варто опиратись лише на факти. Дане питання є незавершеною історичною подією і не розкриває усіх карт, воно є наймовірно актуальним для української нації, але з цих же причин і розкольним.

Кабінет міністрів обмежив право УПЦ (МП) відбувати капеланську службу, що кардинально вплинуло на конфесійну карту капеланства в силових структурах [39]. Проте, варто зазначити, що священники УПЦ (МП) відвідують зону проведення АТО по обидві сторони конфлікту виконуючи гуманітарну місію доставки продовольства, допомоги жителям підконтрольних уряду територій.

Зокрема, важливими моментами можна назвати факт, що керівництво УПЦ (МП) не визнає анексії АР Крим та міста Севастополя і висловлюється за територіальну цілісність України, часто виявляє проукраїнську політику [48].

До прикладу, Митрополит Онуфрій звертався до політичного в'язня Кремля, — Надії Савченко, — з проханням припинити її голодування [24].

А в період з 2014 до 2016 рр. представники військового капеланства УПЦ (МП) перебували в лавах силових структур [10].

Проте у Засобах Масової Інформації та інформаційної службах УПЦ (КП) поширювалась інформація про співпрацю священників УПЦ (МП) з країною агресором під час бойових дій на Донбасі. Зокрема, на першому етапі бойових дій (2014-2016 рр.) [28]. Видавництво Високий Замок публікувало інформацію про те, що священники УПЦ (МП) були причетні до смерті українських військових [22].

Ця інформація досі не була підтверджена силовими структурами чи правоохоронними органами. Проте, Служба Безпеки України відкрила декілька кримінальних справ на вище духовне керівництво та проводила обшуки. Зокрема, в очільника Києво-Печерської Лаври — Павла Лебидя [50].

В науковому просторі після початку російсько-української війни однією із перших розпочала критику діяльності УПЦ (МП) Тетяна Деркач, у своїй

монографії «Московський патріархат в Україні: анатомія зради». Дослідниця приводить свої аргументи та зібрані нею й журналістами матеріали, які, на її думку, доводять антиукраїнську та антидержавницьку діяльність керівництва УПЦ. Науковець акцентує увагу на питанні зради священниками України в Криму та Севастополі та підтримки сепаратистських рухів на Донбасі [58, с.3].

У даній роботі автор наголошує, що матеріали Тетяни Деркач є її власними напрацюваннями, які не подаються із метою дискредитації чи дискримінації прихожан та керівництва Української Православної Церкви Московського Патріархату. Вони розміщуються лише з метою висвітлення питання пов'язаного із діяльністю церкви в науковому вимірі.

Окремо варто згадати, про процес Об'єднавчого собору 2018 р.. Православне капеланство мало три напрямки: УПЦ (МП), УПЦ (КП) та УАПЦ. Найбільш активну діяльність взяли представники УПЦ (КП), та, згідно з державною та неофіційною статистикою як самої церкви, так і волонтерів з журналістами, мали найчисельніше представництво [63, с.15].

Питання про відновлення представництва УПЦ (КП) у військових підрозділах постало після заяви Почесного Патріарха ПЦУ Філарета, про вихід структури УПЦ (КП) із складу Православної Церкви України. Даний процес офіційно загальмувався із причини невідтримки більшістю священництва заяви Філарета. Спроби офіційної влади не звертати уваги на дане питання не увінчались успіхом [45]. В цей час Патріарх Філарет уже висвячує нових єпископів, що означає, про зростання впливу УПЦ (КП). Процес відновлення капеланського служіння, вірогідно, є одним із ключових завдань Філарета, адже підтримка військових в реаліях сучасної України є однією із важливих речей.

УПЦ КП, попри її сучасну критику за небажання співпрацювати з ПЦУ, внесла надзвичайно важливий вклад у відродження українського капеланства. Зокрема, нею стала їхня гуманітарна та волонтерська робота, а також суспільно значуща, патріотична робота з прихожанами (наприклад, визнання Росії країною-агресором) та впливу на їхню свідомість. Саме керівництво УПЦ (КП) розпочало процес нагородження капеланів та волонтерів медаллю з назвою «За

любов і жертвність до України» [47].

Варто зазначити, що дана медаль видається без релігійного поділу, її отримують католики, протестанти, і навіть мусульмани, які мають заслуги перед українською армією.

Окремими яскравими моментами діяльності капеланства УПЦ КП, які сколихнули суспільство та були висвітлені в ЗМІ -- стали факти героїзму та відданості українських капеланів своєму обов'язку та своїм підопічним.

Під час однієї із військових операцій на Донбасі загинули солдати ЗСУ, бойовики так званої ДНР відмовились видавати тіла загиблих, тому місію із евакуації загиблих взяв на себе капелан отець Дмитро, який самостійно без допомоги розвідки поїхав домовлятися із сепаратистами. Та саме завдяки його особистому героїзму вдалось провести евакуацію тіл загиблих [41].

Пізніше цей священник став символом православного капеланства на фронті, а в одному із інтерв'ю заявив : «Свята Русь ідея, яку експлуатує РПЦ і Російська Федерація повинна бути тільки в серці вірних, а не на багнетах ворогів». Ці слова стали фактичним озвученням тези, про розрив багатовікового українського націлення на дружбу російського і українського народу з метою формування «єдиного православного східнослов'янського народу» [20].

Символом єднання та смирення військових капеланів із військовослужбовцями стало фото 2015 р., на якому зображено військового капелана, що стоїть на колінах і молиться перед солдатами, які щойно повернулись із Дебальцівського котла. ЗМІ інформували, що цей капелан сам в колишньому солдат ЗС СРСР, який воював в Афганістані та знає про всі жахи війни [37].

Українська Греко-Католицька Церква як пряма спадкоємиця Київської Митрополії, тобто сучасниці Володимирівського хрещення, має величезний історичний досвід у контексті військового духовенства. На сучасному етапі, як зазначалось вище, УГКЦ відіграє важливу роль в розвитку українського капеланства та переведення його на Європейський рівень, а також модернізації

під стандарти НАТО [42].

Свої історичні корені УГКЦ задекларувала в монографії о. Михайла Забанджали (див.додаток 7), який також є капеланом Добровольчого Українського Корпусу «Правий Сектор». В даній праці отець Михайло проводить історичний екскурс діяльності греко-католицьких капеланів від запровадження першого в новітній історії капеланського служіння в складі батальйону гірських стрільців Австро-Угорської армії й до подій Другої світової війни. В праці згадано також найважливіші постаті пов'язані з формуванням українського капеланства в ХІХ-ХХ ст [12].

Один із сучасних лідерів згромадження капеланів УГКЦ, — о. Андрій Залевський, — у інтерв'ю заявив: «У душі кожного українця має народитися воїн» [21].

Даний вислів став одним із символів українського католицького капеланства, які демонструють готовність кожного українця-католика стати воїном заради своєї землі та своєї держави у боротьбі з окупантом та агресором. У свою чергу вони не суперечать християнському принципу, адже він не несе в собі ворожнечі чи закликів до вбивства. Ці слова мають мету мобілізувати та підняти бойовий дух українського католицького населення.

Разом із Римо-Католицькою Церквою українські греко-католицькі отці проводять семінари та лекції для свого капеланського складу [25], а також претендентів на вступ до числа військових священників [17].

Зокрема, діючі та майбутні капелани з числа УГКЦ та РКЦ в Україні отримують знання з психологічних, мілітарних дисциплін, а також правила надання первинної медичної допомоги [43].

Окрім цього, завдяки сприянню вищого духовного керівництва католиків України, відбуваються практичні заняття із представниками капеланського корпусу країн НАТО [7].

Одним із центрів для навчання українських католицьких капеланів став полігон Новоявірський, що на Львівщині [18]. А також місто Київ де відбуваються міжконфесійні та міждержавні науково-теоретичні заняття. Саме

в теорії їхні колеги з Північно-Атлантичного союзу допомагають вітчизняним священникам зрозуміти основні завдання, які стоять перед капеланом в сучасних умовах [19].

До них можна віднести: надання психологічної та першої медичної допомоги, релігійно-обрядові заходи, та знання з військових дисциплін, які мають допомогти капеланам зберегти своє життя, та життя своїх підопічних [66, с.3].

При цьому варто зазначити, що всі релігійні громади стоять на принципі, що військовий капелан не має права брати до рук зброю [67, с.7].

УГКЦ, проводячи курс переведення своїх капеланів до стандарту міжнародного класу, заснувала окрему відзнаку — «Медаль військового капелана», якою нагороджують військових священників, які мають заслуги перед українською армією та українською католицькою церквою. Даними медалями нагороджують як представників УГКЦ так і РКЦ в Україні [11].

УГКЦ вперше в історії українського релігійного і капеланського життя запровадили жіночу посаду капелана. Жінки-монахині УГКЦ виконують завдання військових та медичних капеланів при військових госпіталях [65].

Недооціненою залишається діяльність РКЦ, зокрема в гуманітарному питанні [56, с.158]. Волонтерські місії з надання допомоги українським військовим та мирним громадянам на Донбасі здійснюється за ініціативи керівництва Римо-Католицької Церкви в Україні. Зокрема, в місіях взяли участь вище духовенства, єпископат та Папський Нунцій в Україні. Керівником гуманітарних місій капеланів РКЦ призначений наймолодший єпископ в Україні Едуард Кава (див.додаток 8) [14].

Військові капелани РКЦ зазначають, що їхня присутність є важливою для військових, а конфесійне питання стоїть не є надзвичайно важливою для військовослужбовців. Важливішим є розмова з капеланами та отримання психологічної допомоги та релігійно-катехітичних настанов [14].

Питання причетності Ватикану до врегулювання військового конфлікту України з Росією на Донбасі та Криму стоїть на вищому державному рівні.

Зокрема, прем'єр-міністр України Денис Шмигаль та Президент Володимир Зеленський контактували та зустрічались із Папою Римським Франциском (див.додаток 10). Українська сторона висунула прохання включитись в перемовини. Наразі дане прохання перебуває на розгляді Ватикану [49].

Окрім, цього РКЦ надає допомогу для військових які повернулись із фронту. Для фізично-поранених Ватикан організує медичне лікування, а для психологічно-травмованих солдатів та офіцерів Католицька Церква пропонує психологічну реабілітацію при монастирях [27].

Протестантизм в Україні стрімко зростає, окрім того має давню історичну традицію на українських землях. Трагічними є сторінки історії українського протестантизму в час проведення АТО-ООС на Донбасі. В 2014 р. пастирів УЄХЦ та їх синів було жорстоко вбито, злочин відбувся через релігійну ненависть представників терористичних організацій до протестантів і став відповіддю на проукраїнську патріотичну позицію пастирів та представників їх сімей [13].

Хоча в більшості протестантських громад існує практика відсторонення від мілітарного життя (зокрема, представники протестантів уникають проходження військової служби), проте за власної ініціативи для захисту територіальної цілісності та суверенітету України сотні добровольців-протестантів взяли до рук зброю.

Також пастері протестантських церков відбувають капеланську службу в підрозділах Збройних сил України, займаються гуманітарною допомогою військовослужбовцям та цивільному населенню на підконтрольних районах Донецької та Луганської областей.

Основна ціль капеланського служіння протестантів на Донбасі — опіка над військовослужбовцями. Проте, значна частина пасторів зосереджує свою діяльність на гуманітарному аспекті, надаючи моральну та продовольчу допомогу постраждалим внаслідок бойових дій людям із населених пунктів, близьких до зони конфлікту.

У капеланському служінні протестантських пасторів є унікальна риса,

оскільки до лав військових душпастирів допускають жінок. Хоча перший такий випадок в українському капеланському житті, впровадила Патріарша Курія УГКЦ, проте протестанти фактично ввели жіночу посаду капелана як звичну практику пасторського служіння у військових підрозділах [65, с.315].

Посада жінки-капелана, ставить перед військовим командуванням нові завдання, це уже не тільки захист життя свого капелана, але й опіка стосовно жінки, яка в більшій мірі не готова до військового життя в бойових умовах. Часто жінкам-капеланам внаслідок обмеженості числа посад у війську доводиться використовувати нелегальне або волонтерське становище. Діяльність протестантських капеланів здійснюють комісії у справах військових капеланів самих церков, а також Всеукраїнська Рада з Релігійних Питань.

Окремим вартим уваги питанням є функціонування посад капеланів для воїнів-мусульман. Хоча у своєму первинному значенні капелани були виключно християнським поняттям та були священниками на службі у війську, то в сучасному глобалізованому світі, посада капелана пов'язується і з різними релігійними напрямками [51].

ДУМУ починаючи з 1990-х рр. зверталась до міністерства Оборони України з проханням надати посаду для мусульманського капелана, але безрезультатно. Тільки після 2014 р., коли Україна та ЗСУ взяли курс на модернізацію під стандарти НАТО, зокрема, толерування релігійних прав та свобод своїх солдат починається із запровадження посади мулли-капелана.

Варто зазначити, що до функцій мулли-капелана входять такі ж дії, як і до християнських військових душпастирів, із відмінним релігійно-обрядовим характером діяльності.

На сьогоднішній момент мусульманські капелани несуть службу в Збройних силах України з офіційним державним дозволом та оформленням, а також відбували службу в добровольчих батальйонах. Таких як Сотня Криму, Батальйон ім. Джохара Дудаєва, сотня Іси Мунаєва, Батальйон ім. Шейха Мансура [51].

Перед керівництвом Міністерства оборони та Збройних сил України

стоїть ряд завдань для вирішення конфесійних питань пов'язаних із капеланським служінням. Серед них — функціонування УПЦ (МП) та відновлення УПЦ (КП), а також питання забезпечення релігійних прав військовослужбовців представників релігійних менших в Україні. Серед них протестанти, мусульмани та іудеї.

Підсумовуючи, варто зазначити, що Україна, як і українське військо, є багатонаціональною та полірелігійною країною, проте чітко виділяються чотири основні групи українського капеланства.

Першою і найбільшою групою є українське православне капеланство, яке навіть після Об'єднавчого собору 2018 р. залишається розділеним. Найбільшим представництвом є священництво Православної церкви України, сформоване на базі душпастирів УПЦ (КП), УАПЦ та частини УПЦ (МП).

Діяльність капеланства УПЦ було обмежено Кабінетом міністрів тому, наразі вони представлені тільки гуманітарними місіями до військовослужбовців та мирних громадян постраждалих внаслідок бойових дій. Варто зазначити, що згідно державної статистики, до заборони уряду А. Яценюка, капелани із числа «Московського патріархату» були присутні у ЗСУ та НГУ.

Другою конфесійною групою українського капеланства є католицьке. Воно в свою чергу має поділ на римо-католицьке та греко-католицьке. Останнє є найбільшим серед католицького. Після ПЦУ, складає найбільшу відсоткову та чисельну більшість серед усього капеланського складу військових підрозділів України.

Діяльність РКЦ та УГКЦ часто пов'язані та взаємодіють між собою. Саме ці дві конфесії причетні до першого в новітній українській історії навчання українських капеланів спільно з військовими священниками країн НАТО, а також в процесі переходу до стандартів Північноатлантичного союзу в формуванні знань, умінь та навичок військового душпастира. Наразі РКЦ та УГКЦ проводять не тільки капеланське служіння, але беруть участь в медичній та психологічній реабілітації поранених. Вони включені в дипломатичну місію з врегулювання військового конфлікту на Донбасі.

Протестантське капеланство є третьою та найменш чисельною групою пасторів, які несуть службу в ЗСУ та проводять гуманітарну місію до населених пунктів, постраждалих від бойових дій.

Четвертою групою є капелани мусульманського віровчення. Це унікальний випадок в історії розвитку інституту українського капеланства. Введення посади імами-капелана є важливим для забезпечення релігійних потреб українських мусульман у війську.

Отже, в українському війську функціонують чотири групи капеланів. Вони представлені православним та католицьким духовенством. Крім того, мають в своєму числі маленькі протестантські та ісламські капеланські відділи.

Українське капеланство стоїть на засадах релігійної терпимості та свободи совісті і проводить процес модернізації під стандарти НАТО. Процес співпраці міжконфесійних капеланських об'єднань дозволяє налагодити взаємозв'язок, пришвидшити реформування капеланства та прискорити його вихід на рівень найкращих Північноатлантичних зразків, що в свою чергу неодмінно призведе до покращення боєздатності та реформування української армії.

Розділ 4. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДГОТОВКА ДУХОВЕНСТВА ДО КАПЕЛАНСЬКОЇ СЛУЖБИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ

Українське капеланство має давні корені і славетне минуле. У результаті змін у світовій історії та військовій діяльності людства перед капеланом виникає ряд нових завдань. Вони дещо відрізняються від історичних, які стояли перед військовими священниками протягом кількох десятиків століть.

Тому сучасне капеланство в Україні набуває характерних рис притаманних для діяльності військових священників країн НАТО. Процес навчання капеланів є тривалим і включає в себе набуття знань в релігійній, військовій, медичній і психологічній сферах.

На сучасному етапі навчанням майбутніх капеланів займаються духовні семінарії, а найбільш активну участь у цьому беруть навчальні заклади УГКЦ. Процес навчання в семінарії регулюється внутрішніми розпорядження та відповідає вимогам Закону «Про капеланство» .

Слід зазначити, що капеланство в Україні хоч і було втрачене в кінці 50-х рр. ХХ-го століття разом із падінням Української Повстанської Армії та переходом у підпілля Української Греко-Католицької Церкви. Проте розпочало власний процес відновлення на зорі проголошення державної незалежності.

Разом з євроатлантичною інтеграцією України розпочався перебіг модернізації та переоснащення української армії. Водночас із нею почала відбуватись реформація українського капеланства, якою здебільшого в Україні займаються священники УГКЦ та РКЦ [17].

Семінаристу, як майбутньому капелану, належить освоїти декілька функцій. Однією із основних є загальнолюдська. Це підходи і впливи, головна мета яких сприяти досягнення особистого, психологічного і фізичного рівнів. В релігійному розумінні це досягнення людської досконалості Божого Сина [54, с.142].

Виховання загальнолюдської функції можливе завдяки самопізнанню, зокрема позитивних і негативних рис, наступним етапом цього є самовиховання.

Роль у цьому випадає самому семінаристу, вихователю, а також духовним отцям [54, с.142].

«Почуття є важливим компонентом особистості, вони вказують на рівень її зрілості та є великим багатством людини, джерелом енергії та радості. Вони сприяють пізнанню Бога, себе і ближнього. Усвідомлені почуття є важливим засобом розуміння себе. Саме тому необхідно розпізнавати й виявляти свої почуття в особистому житті.» [59, с.76].

«Вихователі допомагають семінаристам розпізнати, зрозуміти і навчитися виражати свої емоції аби в такий спосіб вони вміли їх опанувати. Важливим є вклад духовних провідників в допомогу вихованцям очиститися від ілюзій сентименталізму, щоб вони змогли уникнути суто емоційного ставлення до Бога та покликання.» [60, с.55].

«Загальнолюдську функцію у вихованні священника-капелана складно переоцінити, адже майбутньому військовому душпастирю слід знайти спільну мову із солдатами та офіцерами, «влитися» в колектив, що безумовно може покращити боєдатність та зняти психологічну напруженість в колективі» [66, с.25].

«Дана складова надзвичайно вагома для комунікації священника із паствою, в мирний час і в цивільному вимірі, та неодмінно є однією із ключових під час проведення військових дій, оскільки риси загальнолюдського розвитку є необхідними в роботі належній капелану із людьми, які знаходяться в напруженні. Мають потребу релігійного спілкування та часто страждають від психологічного тиску внаслідок військових дій» [67, с.18].

«Загальнолюдська культура є обов'язковою рисою, яку намагаються розкрити та розвинути в особистості семінариста. Глибоке знання культурних явищ сприяє органічній і повній передачі вихованцям сучасної культури у світлі віри.

Важливим є сформувані правильний спосіб життя, який має відповідати сучасним можливостям семінаристів, потребам апостолату та вимогам культури, бо священник упродовж усього життя удосконалюється в

інтелектуальному плані» [54, с.143].

«У документі «Вказівки щодо підготовки вихователів для семінарії», прийнятому римською Конгрегацією у справах католицького виховання, наголошено, що кожен вихователь повинен відзначатись глибокою духовністю, особистою зрілістю, готовністю до жертвності, комунікабельністю, умінням працювати у спільноті, педагогічним хистом, психічною рівновагою та навичкам слухання.» [54, с.143].

Найголовнішою рисою майбутнього священника-капелана повинен бути щирий і дружній зв'язок із ближніми. Відтак вихованців залучають до численних суспільних ініціатив, у яких виховують жертвність та готовність служити, гартуються характери, виробляється працелюбність та вміння співпрацювати з колегами у виконанні різних видів розумової та фізичної роботи.

Крім служіння спільноті, семінаристи покликані виявляти і розвивати особисті таланти та лідерські здібності майбутніх душпастирів.

Католицька семінарія в Україні при підготовці священника, зокрема і в капеланському аспекті, використовує настанову блаженного пам'яті кардинала Любомира Гузара : «Головне - бути людиною». [54, с.145].

Їхня ціль налаштувати семінарста на виконання своїх обов'язків в жертвності й покорі, а також настановити, що при будь-якому випробуванні священник має залишатись людяним із живим і щирим серцем у ставленні до своїх підопічних, і до ворогів.

Ця настанова є важливою для військового священника, який буде стикатись зі смертями та біллю в час війни, отже має бути психологічно готовим до обставин, які можуть похитнути його віру та боєздатність підрозділу.

«Окремим методом у вихованні семінарста є практика. Проведення один раз на тиждень духовної конференції, де духівник проводить бесіди з вихованцями й ділиться своїм досвідом.» [54, с.358].

Мета таких конференцій – плекати глибоку духовність у братів і

гуртувати їх для вирішення спільних проблем. Окрім конференцій, духівники організують щомісячні дні духовної обнови і реколекції, а також можливі піші походи до релігійних святинь.

«Великим етапом підготовки є міжконфесійні та міждержавні семінари. Для цього відбуваються зустрічі з представниками релігійних громад України, де обмінюються думками про навчання семінаристів, та підготовку до їх служіння в армії.» [84, с.146].

Крім того, зустрічі із представниками країн НАТО дозволяють семінаристам ознайомитись на рівні теорії та практики з діяльністю сучасного капелана. Для кращого розуміння посади капелана можливі навіть відрядження закордон до місць підготовки капеланів у релігійному напрямку, зокрема це Ватикан та військово-психологічні бази НАТО в сусідніх до України країн.

Дана підготовка є значимою, бо дає змогу обрати серед семінаристів-вихованців осіб готових до капеланського служіння за фізичними та психологічними показниками, оскільки не всі семінаристи готові бути військовими священниками з погляду на їх фізичний та психоемоційний стан.

«Духовне виховання є однією з функцій, проте його мета має релігійні підстави і несе в собі догматичні настанови, які семінаристи здобувають під час занять, а також у відвідуванні Літургій, молитви Розарій, реколекцій, катехізаторських уроків та інших заходах.» [54, с.147].

«Ціль духовного виховання є виростити якісного священника з незламною вірою, яка не тільки є символом його релігійної стійкості, вона має демонструвати пастві силу віри в Господа та так само тягне за собою відповідальність жити за настановами Ісуса Христа. Цьому допомагає щоденне вивчення Біблії з коментарями отців церкви, які ведуть молодих вихованців до осягнення вчення Христа.» [54, с.146].

Духовна функція в житті священника займає визначне місце, позаяк духовність є основною базою, що допомагає настановляти вірян на шлях християнства та допомагати жити по писаннях церкви [69, с.3].

В умовах військових дій перед капеланом стоїть ряд завдань, зокрема

будучи у зонах конфліктів, не порушити один з принципів Десятислів'я: «Не вбий», та ні в якому разі не брати до рук зброю, що суворо заборонено військовим священикам.

Капелан стикається із проблемою духовного спілкування, оскільки військовим потрібно пояснити, яка ціль його перебування, як християнина на війні та часто з теологічної точки зору комунікувати на тему смерті та вбивства. Військовим потрібно розуміти, чому вони порушують заповідь, яка забороняє вбивати [78, с.70].

«Інтелектуальне виховання семінарста є також однією із ключових рис, які повинні бути вихованні в майбутнього священика. Завдяки інтелектуальному вихованню, учень має не тільки розуміти християнську віру, але і в своїй священній роботі повинен уміти пояснити суть християнського вчення та захистити його. Вивчення богослов'я допомагає семінаристам стати майбутніми вчителями в своїй пасторській діяльності.» [54, с.150].

У кожній країні інтелектуальне виховання семінаристів повинно відповідати як державним вимогам, так і наказам місцевої Церкви, відповідно до стандартів Апостольської столиці, сформульованих Святим Папою Іваном-Павлом II в Апостольській конституції про церковні університети та факультети.

Для цього рекомендується відвідувати католицькі навчальні заклади та філософсько-богословські студії. Проте можливим варіантом є організація навчального процесу у приміщенні семінарії, поєданого з молитовним правилом і внутрішнім уставом [54, с.153].

Інтелект священика впливає на розумове збагачення військовослужбовців, зокрема офіцерського складу, які є невід'ємною складовою розвитку нового командування та української армії.

Допомога у розумовому збагаченні та різносторонньому розвитку забезпечується завдяки підготовці священика з різноманітних предметів: від етики до культурології та політології [54, с.155].

Варто розуміти, що в сучасному суспільстві до військових, які пройшли

горнило АТО, є велика довіра. Капелан повинен надати підтримку підопічним в інтелектуальному плані, що дозволить не тільки пришвидшити процес переходу керівництва від старих кадрів, які часто стоять на перепоні реформуванню армії, але і формуванню вірогідно нової політичної еліти.

Вона маючи довіру та обов'язок перед громадянами України, може взяти участь в політичному житті та процесі реформування державних структур Вітчизни.

Чималу увагу у вихованні семінаристів слід приділити науково-громадській праці студентів. Їх участі у наукових конференціях та академіях, присвячених різним подіям церковно-суспільного життя. Для інтелектуального збагачення та пізнання тем із філософії, релігії, медицини й інших важливих наук на наукові семінари слід запросити священників, лікарів, професорів і викладачів.

«Інтелектуальний розвиток включає в себе підготовку семінарста до капеланського служіння, що в свою чергу включає в себе вивчення загальної тактичної та парамілітарної медицини. Варто сказати, що навчання відбувається в польових умовах наближених до бойових.» [54, с.155].

Дані знання дозволять капелану використати їх в разі небезпеки для життя військових чи його самого.

«Перед сучасним капеланом одним із основних завдань стоїть здоров'язберігаюча функція, втілення якої залежить від навичок із медицини, тому освоєння даного предмету є фундаментальним в освіті майбутнього військового душпастиря.» [60, с.80].

Курси з психології мають допомогти майбутньому капелану не отримати психологічну травму від наслідків перебування у зоні військових конфліктів. Також вони допоможуть у вирішенні психологічних проблем. Це входить в список завдань сучасного військового капелана, є важливим для збереження ментального здоров'я військових і впливає на боєздатність колективу, солдатів та офіцерів [46].

Релігійна психологія є окремою складовою, вивчення якої є вагомим для

самого вихованця і майбутнього капелана, оскільки поглиблює знання віровчення, та дозволить в разі потреби донести їх до військовослужбовця [8]. Осягнення загальної та релігійної психології допомагає капелану долати одну з основних проблем у ЗСУ [16].

Релігійна психологія дотична до духовної функції, яка забезпечує вирішення психологічних проблем з теологічних підвалин [68, с.90].

Важливим елементом загальної психології людини є «психологія особистості», що дозволяє розкрити свій потенціал [77, с.80].

Також під час навчання військового капелана не варто забувати про військову підготовку. Фізична складова дозволяє зрозуміти, чи зможе семінарист витримати військово-польові умови. Перед відправленням на навчання потрібно, щоб кандидати на капеланську посаду пройшли медичне обстеження.

Військово-медична підготовка необхідна. Не в теорії, а на практиці виявляє слабкі та сильні сторони священника, що дозволяє їх вирішити ще до офіційного вступу на посаду капелана. В даному навчанні велику роль грає комунікація навчального закладу з військовими підрозділами та медичними установами, на території яких відбуватиметься практичне навчання капелана.

Психологічна підготовка важлива для самого капелана, адже це полегшить його адаптацію з цивільного життя до військового виміру, а пізніше його повернення у мирне життя. А також є ключовим моментом для роботи із військовими, адже згідно з сучасними стандартами капелан є ще й психологом для військових [68, с.93].

Окремою категорією капеланства є медичне, що включає службу в лікарнях та госпіталях поруч з пораненими. До них залучають і жінок-монахинь, які перед тим проходять курси загальної та сестринської медицини, що дозволяє виконувати релігійні та медичні завдання.

Для військових капеланів у роботі в закладах медицини стоїть ряд завдань:

По-перше, освоєння правил роботи в лікарняних закладах, по-друге, це

освоєння знань про роботу, яка стоїть перед капеланом, а саме в медичній сфері, виконання ролі медичного-братства, та релігійній, тобто робота як проповідника та священнослужителя.

Поза тим часто військовим, які постраждали у військових діях потрібна психологічна реабілітація, що вимагає у духівника окремих знань, як працювати при соціалізації солдатів. Зокрема важливою є робота з військовими які втратили працездатність. Для вирішення питань майбутні капелани проходять спеціальні курси, наприклад, у співпраці з благодійними організаціями, які дозволяють оволодіти знаннями необхідними для допомоги військовим.

Капеланська практика навчання семінаристів найбільше розвинута у військовій та медичній сферах, оскільки найглибше зачіпає завдання, які стоять в умовах бойових дій та несуть загрозу життю капелана та його підопічних [54, с.155].

До військової практики належать такі роботи як: відвідини військових частин, проведення спільних молитов із військовими, навчання солдатів основних принципів християнства, проведення культурно-просвітницьких заходів, проведення спортивних заходів для фізичної та психологічної реабілітації.

Окремим етапом практики є поїздка в зону бойових дій із гуманітарною місією, тобто передача військовим продуктів харчування, одягу, медикаментів, зачитування молитви, допомога при служіння Літургії [54, с.154].

Медична галузь включає у себе вивчення основ медицини та проповідування по лікарнях та госпіталях. Допомога хворим та надання медичної допомоги під наглядом лікарняного персоналу. Виконання функцій молодшого медичного персоналу. Співпраця із медиками, психологами та психіатрами заради відновлення фізичного та психологічного здоров'я.

Із поширенням пандемії коронавірусу капелани вивчають правила діяльності в період вірусної небезпеки. Можуть допомогати медикам доглядати за хворими на вірусні інфекційні захворювання в лікарнях [23].

Перед медичним капеланом стоїть ряд завдань. По-перше освоєння медичних знань в роботі з хворими. По-друге психологічна та духовна підтримка хворих. По-третє уміння комунікувати з лікарями та забезпечення їх релігійних потреб.

Капеланська підготовка семінаристів навчальних духовних закладів освіти включає в себе ряд функцій і практикумів. Серед них варто відзначити загальнолюдську функцію, яка допомагає духівнику в комунікації з мирянами та військовими. Також для розвитку особистості капелана є важливою духовна функція, яка позначає готовність служителя церкви до релігійного життя.

Інтелектуальне збагачення є цінним не лише для зростання персональних розумових якостей семінарста, але й допомагає військовим у розвитку знань і навичок із різноманітних зацікавлень та сфер життя. Капелани розвивають в собі громадянську функцію, тобто вміння співпрацювати з людьми, що робить капеланів єдиним із суспільством.

Духовна функція є найважливішою в релігійному розвитку особистості священника. По-перше, вона готує семінарста до смиренного та богопокликаного життя. По-друге, включає в себе вивчення ряду теологічних та релігійних дисциплін. По-третє,

Практикум капеланської підготовки включає в себе здоров'язберігаючу функцію, а саме вивчення семінарстами тактичної медицини, правила надання першої медичної допомоги та освоєння психологічних навичок задля виконання покладених завдань охорони психологічного стану військових.

Військова підготовка капелана включає в себе ряд військово-тактичних завдань для вихованців, які вони проходять в умовах наближених до реальних, що допомагає їм пришвидшити адаптацію та освоїтись у військових підрозділах.

Варто зазначити, що процес підготовки семінарста до капеланської служби максимально наближений до тих процесів, які супроводжують навчання священників, Збройних сил країн НАТО. Це пояснюється стратегією розвитку українського війська, відповідно до цих процесів повинні бути готові військові капелани, як складова та невід'ємна частина війська.

Загальна стратегія підготовки капелана включає в себе релігійну, інтелектуальну та військово-медичну підготовку, що дозволяє вирішувати поставлені завдання, тобто забезпечення релігійних потреб солдатів та офіцерів, забезпечення інтелектуального росту військових, отримання військово-тактичних знань задля власної безпеки в умовах бойових дій, а також медичні знання, які мають оберігати фізичне та психологічне здоров'я священника і військових.

Процес підготовки в духовних навчальних закладах регулюється внутрішніми розпорядженнями та відповідають вимогам Закону України «Про військове капеланство».

ВИСНОВКИ

Процес відродження інституту українського капеланства розпочався разом із відновленням української держави та українських військових формувань, що підкреслює ідею невід'ємності цих трьох складових. Остаточне оформлення та законодавче визнання відбулось тільки в 2014 році, оскільки протягом всього періоду незалежності не вистачало чіткої сильної політичної влади для узаконення діяльності капеланства та державного забезпечення функціонування посади.

Джерельну базу дослідження тематики українського капеланства в більшій мірі становлять інтернет дані різноманітних інформаційних ресурсів законодавчих та релігійних установ і публікації розміщені на сайтах ЗМІ.

Важливим фактором опрацювання даних в сучасних умовах є функція медіаграмотності, яка дозволяє відокремлювати правдиву та фейкову інформацію, що критично необхідно для об'єктивного висвітлення теми дослідження.

Чітко можна окреслити три категорії джерел:

Першим видом є законодавчі укази ВРУ, КМУ, МОУ, судів та рішення прийняті на регіональному рівні зокрема обласними, міськими та районними органами влади.

Другим видом є матеріали постанов українських церков, які мають пряме чи опосередковане відношення до функціонування інституту капеланства. Зокрема інформація про діяльність органів контролю за капеланськими відділами, нагородження учасників війни з Росією, міжнародні конференції тощо.

Третій вид інформаційних джерел становлять публікації ЗМІ. Це є одночасно основною базою для дослідження та фактом суспільної значущості діяльності військових душпастирів.

Історіографія проблеми містить критично мало матеріалів. Зокрема відсутня узагальнююча праця по історії українського капеланства існують тільки окремі статті та монографії присвячені певним історичним етапам та

поділені за конфесійним критерієм. Ключовою точкою для початку дослідження теми капеланства став 2014 р. обумовлений потребою вивчення важливого компонента побудови нової української армії. Дослідження психологічно-педагогічного характеру капеланства, становлять в основному праці іноземних психологів та окремі частини праць українських вчених.

Перше українське військове духовество спостерігаємо у вигляді похідних священників. Вони займались опікою князів і християнських вояків дружини під час військових походів. Протягом усієї історії середньовіччя в Україні капеланство стояло чітко на провладній та продержавній позиції.

Після падіння в 1240-му р. Києва капеланське служіння відродилось і отримало новий європейський досвід в часи Великого князівства Литовського та Речі Посполитої. Велику роль в процесі функціонування капеланства відігравали українські князі та магнати. В більшій мірі військове духовенство пізнього середньовіччя в Україні пов'язане з приватними арміями та підрозділами української політичної еліти.

З 1648 р. після створення Української держави Богдана Хмельницького, капеланство повернулось до позицій служби на благо власної держави. Зв'язок козацтва та православного духовенства важко переоцінити. Козаки проголосили себе захисниками віри, а душпастирі займались опікою козацького війська. В часи гетьманування Мазепи інститут капеланства мав настільки великий вплив, що гетьман боровся із корупцією військових духівників.

Після падіння Гетьманату розвиток українського капеланства не припинився. У 1848 р. вперше в своїй історії українське капеланство отримало законодавче визнання від світської та церковної влади, а також затвердило свій міжнародний авторитет. Служіння в Австрійській армії для греко-католицького духовенства стало репетицією до служби на благо власного народу та держави.

Протягом недовготривалого існування ЗУНР було створено чітку структуру для функціонування українського галицького капеланства.

Протягом 1917-1924 рр. в Наддніпрянській Україні відбулась зміна декількох державних утворень проте інститут капеланства зумів оформитись на

базі військових священників російської царської армії. У міжвоєнний період капеланство розвивалось тільки в Західній Україні. В УРСР де панував атеїстичний режим воно не мало шансів на розвиток.

Протягом 1941-1960 рр. Українське капеланство поділилось на два основні табори. До першого належало духовенство яке опікувалось УПА. Друге складалось духівників залучених до служіння в дивізії Галичина. Протягом 1960 і до 1991 року, українське капеланство фактично припинило своє існування і відродилось тільки з проголошення незалежності України та початком формування національного війська.

Законодавча база розвитку та узаконення інституту капеланства в Україні до 2014 року була практично відсутньою. Військові священники проводили діяльність у воєнних підрозділах практично на волонтерських засадах. Протягом 1991-2014 рр. церковні лідери та військові об'єднання ставели питання про введення посади капелана до ЗСУ.

Внаслідок російської збройної агресії в 2014 році українське духовенство різних конфесій консолідувалось заради духовної опіки над солдатами та офіцерами.

Тільки після початку новітньої російсько-української війни почала розвиватись законодавча база та розпочався процес узаконення посади капелана у війську.

Провідну роль у цьому питанні відіграв прем'єр-міністр України 2014-2016 рр. Арсеній Яценюк. Саме в час прем'єрства Яценюка відбулось оформлення дозволу на службу капеланів у війську законодавчим органом. Вперше капелани отримували гарантії фінансово-технічного забезпечення із боку держави. Зараз народні депутати розглядають декілька законопроектів про остаточне узаконення посади капелана у військових підрозділах.

Конфесійна складова в умовах військового часу є важливою складовою дотримання Конституції України. Кожен військовослужбовець має право на отримання релігійної опіки та свободу совісті. Під час російсько-української війни чітко виділяється капеланство згідно конфесійної приналежності.

Найбільшою групою представлені духівники православного напрямку. До 2018 року в підрозділах були отці УПЦ КП та УАПЦ. Після Об'єднавчого собору та створення ПЦУ вони почали діяти в єдиній структурі. Окремою православною категорією є священники УПЦ МП, проте зараз їхня діяльність призупинена згідно з рішенням Кабінету Міністрів.

Другою групою виступають капелани католицьких церков. Діяльність УГКЦ та РКЦ являє собою роботу з військовими по європейських стандартах. Насамперед капелани дбають про духовний стан підобічних. Займаються підтримкою фізичного та психологічного здоров'я. Священники підтримують процес реабілітації військових при медичних закладах. Католицькі церкви в Україні займаються дипломатичною діяльністю, зокрема за підтримки Ватикану плануються нові мирні угоди про врегулювання конфлікту на Донбасі.

Третьою є група капеланів протестантів. Вона представлена пасторами найбільших українських реформаторських церков. Характерною рисою є залучення до роботи у війську пасторів-жінок, що є унікальною рисою капеланського служіння в Україні.

Четвертою групою виступають представники мусульман та інших релігій. Для військових, які сповідують іслам уже створена посада імама-капелана.

Підготовка вихованців семінаристів духовних навчальних закладів до капеланського служіння є важливим чинником побудови нового інституту українського капеланства. Формування загальнолюдських, інтелектуальних та духовних якостей учнів є важливою рисою для майбутнього капелана. Набуття таких рис означає якісне особисте зростання священника та можливість позитивно впливати на прихожан.

В сучасних умовах важливим етапом підготовки є вивчення психології, військової тактики та медичної справи. До практичної підготовки семінаристів важливим є здобуття знань на полігонах, в медичних закладах та волонтерській роботі з військовими.

Інститут українського капеланства є важливим елементом побудови нової професійної української армії та утвердження Української Держави. Загальну

джерельну базу становлять публікації в інтернеті на сайті законодавчих органів, релігійних установ та ЗМІ. Історіографія проблеми є практично недослідженою. Існують тільки уривчасті праці про окремі етапи історії українського капеланського життя. Психолого-педагогічні праці становлять напрацювання іноземних науковців та частини публікацій українських вчених.

В княжі та козацькі часи капеланство стояло на державницьких та патріотичних позиціях, а з ХІХ століття почало свою еволюцію. В наші дні триває реформація капеланства до стандартів ЄС та НАТО. Законодавча база функціонування капеланства складається із указів ВРУ, КМУ, МОУ та рішення українських судів.

Конфесійна складова українського капеланства характеризується поділом на чотири основні гілки. До них належать православна, католицька, протестанська та мусульманська групи. Найбільшою являється православна гілка військового духовництва. Католицьке капеланство займається питанням реформування інституту та міжнародної співпраці. Невеликими є групи представників протестантів та мусульман.

Підготовка нового покоління священників є основою реформування інституту українського капеланства. Включає в себе виховання загальнолюдських, духовних та інтелектуальних якостей семінаристів. До практичної підготовки майбутніх капеланів належить освоєння психології, військової справи та медичних знань. Українське капеланство стояло і продовжує бути духовним опікуном українського війська в його захисті Української Держави.

Список використаних джерел:

Неопубліковані джерела:

1. Лист гетьмана Івана Мазепи до військового капелана Лаврентія з вимогою дати пояснення з приводу відібрання млина, наданого ним раніше Чернігівському Єлецькому монастиреві. ЦДІАК України, ф. 157, оп. 1, спр. 27, арк. 1.

Режим доступу: https://cdiak.archives.gov.ua/spysok_fondiv/0157/0001/0027/

2. Лист гетьмана Івана Мазепи до архімандрита Чернігівського Єлецького монастиря Феодосія Углицького з приводу відібрання військовим капеланом Лаврентієм млина, наданого ним раніше монастиреві. ЦДІАК України, ф. 157, оп. 1, спр. 29, арк. 1-2.

Режим доступу: https://cdiak.archives.gov.ua/spysok_fondiv/0157/0001/0029/

Опубліковані джерела:

3. Батьки білоруса-добровольця до останнього не знали, що він воював і загинув на Донбасі.

Режим доступу URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/27224884.html>

4. Блог кореспондента ВВС: як під час Майдану монастир став лікарнею.

Режим доступу URL:

https://www.bbc.com/ukrainian/blogs/2015/02/150216_maidan_hospital_blog_rl

5. Верховний суд дозволив УПЦ МП зберігати назву Українська Православна Церква. Режим доступу URL:

https://zaxid.net/verhovniy_sud_dozvoliv_upts_mp_zberegiti_nazvu_n1494762

6. Відзнака для капелана. Режим доступу URL: <http://vgo-kraina.org/catalog/award/vidznaka-za-sluzhinnya-bogu-i-ukrayini-dlya-ka-pela>

7. Військові капелани різних країн діляться досвідом праці у Краківці. Режим доступу URL:

http://www.rkc.lviv.ua/news_viewVijskovi_kapelanu_riznux_krain_ta_konfesij_dilul_us_dosvidom_praci_u_Krakivci-ua

8. Військовий капелан о. Андрій Хомишин: Ми не ліземо солдату в душу.

Режим доступу URL: <https://credo.pro/2015/01/128578>

9. Військових прапорів ніколи не кидати: Українці у Війську Польському. Режим доступу URL: <https://localhistory.org.ua/texts/statti/viiskovikh-praporiv-nikoli-ne-kidati-ukrayintsi-u-viisku-polskomu/>
10. В Міноборони нарахували майже 600 священників-капеланів. Режим доступу URL: <https://www.religion.in.ua/news/vazhливо/33815-v-minoboroni-naraxuvали-majzhe-600-svyashhenikiv-kapelaniv.html>
11. Глава УГКЦ Блаженніший Святослав нагородив капеланів почесною відзнакою «Хрест військового капелана». Режим доступу URL: <http://charnetskyj.org.ua/chaplaincy/hlava-uhkts-blazhennishyj-svyatoslav-nahorodyv-kapelaniv-pochesnoyu-vidznakoyu-hrest-vijskovoho-kapelana/>
12. Головний капелан ДУК розповів про капеланство та «Лицарів духу». Режим доступу URL: <https://pravyusektor.info/novyny-poglyad/golovnyy-kapelan-duk-ps-o-myhaylo-zabandzhala-rozpoviv-pro-kapelanstvo-ta-lycariv>
13. Євангельські протестантські церкви просять захистити їх від бойовиків на Донбасі. Режим доступу URL: <https://www.religion.in.ua/news/vazhливо/26284-yevangelski-protestantski-cerkvi-prosyat-zaxistiti-yix-vid-bojovikiv-na-donbasi.html>
14. Єпископ Едуард Кава: на війні немає католиків чи православних. Режим доступу URL: http://rkc.lviv.ua/news_viewYEpuskop_Eduard_Kava_na_vijni_nemaye_katolukiv_c_hu_pravoslavnyx-ua
15. Женевська конвенція: «Про поводження з військовополоненими». Режим доступу URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text
16. Зцілення ран війни: як запобігти самогубству воїнів. Режим доступу URL: http://kapelanstvo.ugcc.ua/ztsilennia_ran_viyny-yak-zapobihty-samohubstvu-voiniv/
16. Зустріч військових священників-капеланів Львівської Архідієцезії в Брюховичах.
Режим доступу URL: http://rkc.lviv.ua/news_viewZustrich_vijskovux_svyashhenukiv_kapelaniv_Lvivskoi_Arxidiyecezii_v_Bryukhovuchax-ua

17. Зустріч військових священників-капеланів на Яворівському полігоні.

Режим доступу URL:

http://rkc.lviv.ua/news_viewZustrich_vijskovux_svyashhenukiv_kapelaniv_na_YAvorivskomu_poligoni_-ua

19. Зустріч військових капеланів Львівської Архiepархії УГКЦ з капеланами Збройних сил США та Канади. Режим доступу URL:

[https://kapelanstvo.info/vijskove-kapelanstvo/zustrich-vijskovykh-kapelaniv-lvivskoyi-arhyeparhiyi-ugkts-z-kapelanamy-zbrojnyh-syl-ssha-ta-kanady/ \](https://kapelanstvo.info/vijskove-kapelanstvo/zustrich-vijskovykh-kapelaniv-lvivskoyi-arhyeparhiyi-ugkts-z-kapelanamy-zbrojnyh-syl-ssha-ta-kanady/)

20. Капелан о.Дмитро Поворотний: Свята Русь лише в душі. Інше - сурогат СРСР. Режим доступу URL:

<http://eleos.com.ua/kapelan-dmytro-povorotnyj-svyata-rus-lyshe-v-dushi-inshe-surogat-srsr/>

21. Капелан о.Андрій Залевський: «Ми живемо в той час коли в душі кожного українця має народитися воїн». Режим доступу URL:

http://news.ugcc.ua/articles/kapelan_andr%D1%96y_zel%D1%96nskiy_mi_zhivemo_v_chas_koli_v_serts%D1%96_kozhnogo_ukraintsya_maie_naroditisya_voin_84313.html

22. Капелан: «Священники УПЦ МП допомагали вбивати бійців АТО». Режим доступу URL:

<https://wz.lviv.ua/news/170044-kapelan-sviashchenyky-upts-mp-dopomahaly-vbyvaty-biitsiv-ato>

23. Капелан про «карантинний» Великдень на передовій. Режим доступу URL:

<https://www.radiosvoboda.org/a/kapelan-pro-karantynnyj-velykden-na-peredovij/30560921.html>

24. Митрополит Онуфрій просить Савченко припинити голодування. Режим доступу URL:

https://espreso.tv/news/2015/01/12/mytropolyt_onufriy_prosyt_savchenko_prypnyty_holoduvannya

25. Міжконфесійний семінар військових капеланів у Києві. Режим доступу URL: http://rkc.lviv.ua/news_viewMizhkonfesijnuj_seminar_vijskovux_kapelaniv_u_Kyuevi_-ua
26. Міфи і правда про Десятинну церкву. Режим доступу URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2011/03/2/28460/>
27. Монахи пропонують українським воїнам духовну реабілітацію у монастирі . Режим доступу URL: <https://credo.pro/2015/01/129439>
28. Отець Іван Сидор: Під час війни ми побачили, яка церква за Україну, а яка - проти. Режим доступу URL: <https://vybory.pravda.com.ua/articles/2018/05/15/7149623/>
29. Наступники святого Мартина: військове капеланство в Католицькій церкві. Режим доступу URL: <https://www.verbum.com.ua/11/2019/how-does-the-church-work/military-chaplains-in-catholic-church/>
30. Наші попередники: Служимо Богу і Україні. Режим доступу URL: <http://kyiv-pravosl.info/2017/10/16/nashi-poperednyky/>
31. Призабуте королівство у Галичині в часи Наполеона Бонапарта. Режим доступу URL: <http://www.ji-magazine.lviv.ua/2020/prizabute-korolivstvo-halychyny-chasiv-bonaparta.htm>
32. Про впорядкування питань задоволення релігійних потреб військовослужбовців Збройних сил України. Режим доступу URL: <https://ips.ligazakon.net/document/FIN62661>
33. Про затвердження Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних силах України. Режим доступу URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0010-17>
34. Про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних силах, Національній гвардії, Державній спеціальній службі транспорту, та Державній прикордонній службі. Режим доступу URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/677-2014-%D1%80#Text>

35. Проект закону про військове капеланство. Режим доступу URL:
http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=65847
36. Проект закону про службу військового капелана. Режим доступу URL:
http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70878
37. Священник став на коліна перед воїнами АТО. Режим доступу URL:
<https://tsn.ua/ato/svyaschenik-stav-navkolishki-pered-voynami-ato-471877.html>
38. Священникам УПЦ МП заборонять служити в українському війську. Режим доступу URL: <https://www.volynnews.com/news/all/sviashchenykam-upts-mp-zaboroniat-sluzhyty-kapelanamy-u-viysku-ukrayiny/>
39. Священникам УПЦ заборонять служити капеланами в Національній Гвардії. Режим доступу URL:
<https://www.slovoidilo.ua/2017/08/17/novyna/bezpeka/svyashhenykam-upcz-mp-zaboronyly-sluzhyty-kapelanamy-naczhvardiya>
40. Свята Покрова - захисниця духовності українського війська. Режим доступу URL:
https://zik.ua/news/2009/10/14/svyata_pokrova__zahysnytsya_duhovnosti_ukrainskogo_viyska_200129
41. Ти за себе перед Богом відповіси. Режим доступу URL:
https://censor.net.ua/video_news/321767/ty_za_sebya_pered_bogom_otvechat_budes_h_i_za_chtoby_ty_ni_voeval_chelovekom_ostavatsya_nado_otets_dmitriyi
42. Україну ніколи не хрестили у православ'я - отець Олександр Чумаков. Режим доступу URL: <http://radiomaria.org.ua/ukranu-nikoli-ne-hrestili-u-pravoslavyya-otec-oleksandr-chumakov-6449>
43. У Львові капелани з Канади і Штатів згадали про великодні традиції у своїх країнах. Режим доступу URL:
https://zik.ua/news/2017/04/13/u_lvovi_kapelany_z_kanady_i_shtativ_zgadaly_pro_velykodni_tradytsii_u_svoih_1079509
44. У Тернопільській ОДА відзначили капеланів. Режим доступу URL:
<https://uapc.te.ua/u-ternopilskij-oda-vidznachili-kape/>

45. Філарет на власному соборі відновив УПЦ КП. Режим доступу URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2019/06/20/7218675/>
46. Функція військового капелана - не дати військовому втомитися. Режим доступу URL: https://zaxid.net/funktsiya_viyskovogo_kapelana__ne_dati_viyskovomu_vtomitis_ly_ubiti_n1370844
47. Церква нагородить волонтерів та офіцерів ЗСУ медаллю «За любов та жертвність до України. Режим доступу URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/2585817-cerkva-nagorodit-volonteriv-ta-oficeriv-zsu-medallu-za-zertovnist-i-lubov-do-ukraini.html
48. Чому Московський Патріархат вирішив відібрати Крим у росіян. Режим доступу URL: https://espreso.tv/article/2014/08/18/chomu_moskovskyy_patriarkhat_vyrishyv_vidibraty_krym_u_rosiyan
49. Шмигаль зустрівся з Папою Римським. Режим доступу URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3215230-smigal-zustrivsa-z-papou-franciskom.html>
50. Що там шукати? Настоятель Києво-Печерської Лаври про обшуки. Режим доступу URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-46401979>
51. Як закон кардинально змінює до інституту військового капеланства. Режим доступу URL: <https://armyinform.com.ua/2021/03/yak-zakon-kardynalno-zminyuuepidhid-do-instytutu-vijskovogo-kapelanstva-roman-kostenko/>
52. Як капелан став морським піхотинцем. Режим доступу URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/video-iyak-kapelan-stav-morpihom/30984458.html>

Монографії та статті

53. Борщевич В. Т. Доля священників УАПЦ Волині, 1944– 1950 рр. Луцьк: Волинський держ. ун-т ім.Л.Українки, 1997. 213 с.
54. Будівничий віри. Життєвий шлях архієпископа і митрополита УГКЦ Василя Семенюка. Тернопіль, Терен, 2019. 657 с.

55. Верига В. І. За Рідний Край, за нарід свій, або Хто такі дивізійники?. Київ: Видавництво імені Олени Теліги, 2006. 283 с.
56. Ворон О. П. Становлення та функціонування Римо-католицької церкви в незалежній Україні (1991-2016 роках). Рівне: Центр навчальної літератури, 2018. 200 с.
57. Гуцул В. Іконографія харизми: Образ князя Константина Острозького в документальній баталістиці першої третини XVI ст. Остріг: Острозька давнина, 2014. с.7-20
58. Деркач Т. Московський патріархат в Україні: анатомія зради. Київ: Темпора, 2018. 224 с.
59. Докаш В. І. Психологія релігії. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2012. 464 с.
60. Елкінз Д. Духовність - саме її бракує для психічного здоров'я. Гуманістична психологія: Антологія в 3-х т.: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.]. - Т.2: Психологія і духовність. К.: Універ. Вид-во Пульсари, 2005. с.121-127
61. Забанджала М. Лицарі духу. Військове капеланство УГКЦ XIX-XX століть у біографіях. Львів: Свічадо, 2018. 311 с.
62. Забзалюк Д. Є. Душпастирська служба українських військових формацій першої половини XX ст. Львів: Львів ДУСВ, 2012. 187 с.
63. Ільченко В. На підтримку Православної церкви України. Собор. 2019. №1.
64. Канділов Б. Релігія в царській армії. Харків, 1930. 120 с.
65. Ковтунович Т. Канелани: На службі Богу та Україні. Київ: Український інститут національної пам'яті, 2019. 334 с.
66. Колтун М. Капелан. Департамент Патріаршої Курії Української-Греко Католицької Церкви у справах душпастирства силових структур України. 2015. №1. 28 с.
67. Колтун М. Капелан. Департамент Патріаршої Курії Української-Греко Католицької Церкви у справах душпастирства силових структур України. 2016. №3. 28 с.
68. Коупленд Н. Психология и солдат. Воениздат: Москва, 1991. 96 с.

69. Коханчук Р. З нами Бог! І — Україна! Військо України. 2011. №4. С. 44–45.
70. Кравчук М. В. Правові основи будівництва Національних Збройних Сил України в 1914–1993 рр. Івано-Франківськ: Видавництво “Плаї”, 1997. 292 с.
71. Красівський О. Я. За Українську державу і Церкву. Львів: Свічадо, 1996. 84 с.
72. Крип'якевич І. П. Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років ХХ ст.). Львів: Світ, 1992. 703 с.
73. Огієнко І. І. Українська Церква за Богдана Хмельницького. Київ: Центр навчальної літератури, 2019. 178 с.
74. Липовецький С. Бандерівці 200 історії з ХХ століття . Львів: Піраміда, 2017. 564 с.
75. Лисик С. Святий Вечір під Хировом. Літопис Червоної Калини. 1936. С. 2–3.
76. Літвін Г. З народу руського. Шляхта Київщини, Волині та Брацлавщини (1569-1648). Київ: Дух і літера, 2016. 616 с.
77. Міщиха Л. П. Психологія творчості. Івано-Франківськ: Гостинець, 2007. 448 с.
78. Москалець В. Психологія релігії. Київ: Академвидав, 2004. 240 с.
79. Тинченко Я. Ю. Офіцерський корпус Армії УНР. Книга І. Київ: Темпора, 2007. 535 с.
80. Тинченко Я. Ю. Офіцерський корпус Армії УНР. Книга ІІ. Київ: Темпора, 2010. 422 с.
81. Тинченко Я. Ю. Українська армія у 1920 році: Військовий союз з Польщею, війна з Радянською Росією та інтернування. Київ: Темпора, 2020. 244 с.
82. Пащевський П. Участь українського військового духовенства в боротьбі за визволення України. Церква і нарід. – 1936.
83. Пономаренко Р. Українські юнкершафти: підготовка українського офіцерського корпусу у військах СС і їхня служба в дивізії «Галичина». Київ: Мандрівець, 2021. 353 с.
84. Посібник для капеланів і пасторальних помічників морського апостоліату УГКЦ. 2012. 106 с.

85. Рудницький Ю. Ієремія Вишневецький: спроба реабілітації. Львів: Піраміда, 2008. 299с.

86. Филипчук С. Досвід капеланства в умовах АТО. Наукові записки національного університету «Острозька академія». 2015. №12.

Додатки:

Додаток 1

Мініатюра «Шатро для молитви в час Руси-України» з Радзивілівського літопису 1205 р.

Джерело: <http://kyiv-pravosl.info/2017/10/16/nashi-poperednyky/>

Додаток 2

Малюнок-реконструкція Ф.Макаревського (2008 р.) Похідна церква на Романівському кургані в зібраному стані на колесах, підготовлена до походу.

Джерело:<http://disk-sport.com/index.php/istoriya/2945-mistseznakhodzhennya-kozatskikh-kultoviikh-sporud-v-kolishnomu-poselennyu-romankovo>

Додаток 3

Картина Юліуша Коссака «Князь Ярема Вишневецький» 1899 р. Зображено князя з військом перед хрестом.

Джерело: https://uk.m.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:Prince_Jeremi_Wi%C5%9Bniowiecki.png

Додаток 4

Фотографія єпископа УГКЦ блаженного Григорія Хоминиша. Творця інституту капеланства в ЗУНР.

Джерело: <https://gk.if.ua/2011/12/26/4837/>

Додаток 5

Фотографія о. Василя Лаби, який здійснює Богослужіння в польових умовах для вояків дивізії СС «Галичина»

Джерело: https://lesinadumka.blogspot.com/2019/09/blog-post_14.html

Додаток 6

Фотографія о.Михайла Левинеця з 1944 року головного капелана дивізії СС «Галичина»

Джерело: <https://reibert.info/threads/ukrajinske-duhovenstvo-i-divizija-vijsk-ss-galichina.400564/>

Додаток 7

Фотографія головного капелана ДУК ПС о.Михайла Забанджали.

Джерело:<http://teren.in.ua/tag/myhajlo-zabandzhala/>

Додаток 8

Фотографія Його Превелебності Єдуарда Кави - наймогодшого єпископа РКЦ в Україні.

Джерело: http://www.rkc.lviv.ua/category_2.php?cat_1=1&cat_2=109&lang=1

Додаток 9

Фотографія митрополита Ужгородського Кіріла, який позує зі зброєю.

Джерело: <https://zakarpattia.net.ua/News/133975-Za-foto-zi-zbroieiu-iepyskop-Zakarpatskyi-Kyryl-zaboronenyi-u-sviashchennosluzhinni-%E2%80%93-UPTS-KP>

Додаток 10

Фотографія із зустрічі Прем'єр-міністра України Дениса Шмигала із папою Римським Франциском.

Джерело: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1922200-shmigal-u-vatikani-zustrivsyaz-papoyu-frantsiskom>